
DOMI NUS ILLU
MINA TIO MEA
Taylor Institution.

DIE DIETSCE CATOEN.

DIE

DIETSCE CATOEN,

EEN

MIDDELNEDERLANDSCH LEERDICHT.

KRITISCH UITGEGEVEN

DOOR

Dr. W. J. A. JONCKBLOET.

LEIDEN,

D. DU MORTIER EN ZOON.

1845.

AAN MIJNE

ZUIDNEDERLANDSCHE TAALBROEDERS

J. F. WILLEMS,

Jhr. Ph. BLOMMAERT,

Dr. F. A. SNELLAERT.

VOORREDE.

De bekende Romein M. CATO, de Censor bijgenaamd, schreef voor zijnen zoon in zijn boek over den redenaar lessen om zijnen levenswandel en zijne zeden naar in te rigten: onder den naam van ἀποφθέγματα verzamelde hij voor denzelfden spreuken van beroemde mannen, en eindelijk schreef hij nog een gedicht over de zeden. Volgens PETRARCHA zou het van dit gedicht zijn dat DIONYSIUS CATO, een man van wien niets bekénd is, een uittreksel maakte, de vier boeken *Disticha*, die wij bezitten (1).

Hoe het zij, wij weten dat geen boek in de middeleeuwen meer bekend en vaker vertaald is dan deze spreuken: eene der oudste vertalingen (1145) is van den beroemden Grammaticus EVERARD DE BÉTHUNE (2): daarenboven waren er in *Frankrijk* verscheiden an-

(1) Dr. FR. CRAMER, *Geschichte der Erziehung und des Unterrichts in den Niederlanden während des mittelalters*, S. 255—256.

(2) ROQUEFORT, *Gloss.*, II, 760 *b*. Zie over hem CRAMER's aangehaald werk, bl. 258 volgg. Is deze de EVERARD naar wien de Heer WILLEMS te vergeefs zocht in zijne *Mengelingen*, bl. 44?

dere overzettingen van bekend (1) en in *Duitschland* werden zij niet minder vertaald (2).

Ook in de *Nederlanden*, waar de *Disticha* reeds vroeg bij het schoolonderrigt gebruikt werden (verg. alhier vs. 24), en lang in gebruik bleven (3), werden ze ook al spoedig in de landstaal overgebragt (4). In den *Spieghel Historiael* van MAERLANT lezen wij, I. D. bl. 460:

Cato screef een boec van seden,
Dien vint men in vele steden
In dietsc ghemaect: dies latic bliven
Hier dat icker af soude scriven.

Het blijkt dus dat vóór 1283 de Dietsche vertaling reeds bekend en zeer algemeen verspreid was (5).

Ook voor ons is de *Catoen in Dietsce* bewaard gebleven. Het Comburger HS. bevat er een afschrift van (6): evenzoo een HS. van de XV. eeuw in het bezit van HOFFMANN (7). In de vijftiende eeuw werd het gedrukt bij HENRICK ECKERT VAN HOMBERCH (8).

(1) PAULIN PARIS, *Les Manuscrits François de la Bibl. du roi*, III, 366—367. V, 10—11. VI, 342—343, 407.

(2) VON DER HAGEN, *Grundriss*, S. 396—399. Verg. HOFFMANN, *Hor. Belg.* I, 117.

(3) Nog in het laatst der vorige eeuw kwamen er verscheiden uitgaven van de pers *in usum gymnasii Leidensis*, *Amstelaedamensis*, enz.

(4) Ten jare 1760 werden ze nogmaals in 't Hollandsch vertaald: die overbrenging is getiteld: *Dionys Katoos Tweelingsveerzen wegens de zeden. Amsterd.* bij de Erven van J. HAFFMAN.

(5) Minder juist is GRAMERS gevolgtrekking, in het b. aangeh. werk, bl. 256, dat er in MAERLANTS tijd » viele Uebersetzungen" van bestonden.

(6) KAUSLER, *Denkmäler altnied. Litt.*, I, Einl. S. XL. MONE, *Uebersicht der Nied. Volkslitt.*, 291.

(7) *Hor. Belg.*, I, 116. Het daar vermelde HS. van V. WIJK schijnt een afschrift van den straks te noemen ouden druk te zijn, Zie V. WIJNS *Avondstonden*, I, 265.

(8) Van dezen druk, die HOFFMANN en MONE onbekend bleef, berust

In het tweede deel zijner *Denkmäler altnied. Sprache und Litteratur* (S. 600—610), deelde KAUSLER ons den tekst naar het Comburger HS. mede. Ik vergeleek dien tekst met een reeds voor eenige jaren door mij gemaakt afschrift van den ouden Antwerpschen druk, en ik zag dat, zoo ieder op zich zelf een hoogstgebrekkig en onvolledig stuk was, uit de vergelijking van die twee fragmenten — want meer zijn ze niet — de oude vertaling bijna in haar geheel zou zijn te herstellen (1).

een exempl. ter Koninklijke Bibliotheek te *'s Hage*. De Antwerpsche uitgave wordt vermeld bij G. W. PANZER, *Annales Typographici*, p. 15, N°. 117. VISSER, *Naamlijst van boeken*, enz., bl. 63. *Catalogus* van J. LE LONG, N°. 2742. JANSEN, *Notice chronol. et raisonn. des livres avec et sans date impr. avant* 1501 *dans les* Pays-Bas, *par* J. VISSER *et augment. d'environ deux-cents articles.* Paris 1809, pag. 374.

Nergens wordt de naam van den drukker gemeld, daar allen LE LONGS *Catal.* uitschreven, waar die naam niet voorkomt. De Koninklijke Bibliotheek te *'s Hage*, bevat een exemplaar van den *Dietscen Catoen* (denkelijk afkomstig van LE LONG) in klein 8°. en acht fol. of 16 bladzijden zonder paginatie en reclames, dragende de signatuur, A. 11. Fol. 1 recto is versierd met eene houtsneeplaat, voorstellende een man in eenen langen tabbaard, met een kaproen op het hoofd, zittende te declameren. Op zijn linkerschouder zit eene duif, die hem iets in het oor schijnt te *runen*. Daar boven: DEN DUYTSCHEN CATHOEN. Fol. 1 verso begint de tekst, en loopt voort tot Fol. 8 verso; daar onder: *Dit boecxken es gheprent Tantwerpen, Binnen die Camerpoerte, By my Henrick Eckert van Homberch.* Er staat geen jaartal bij. VAN HOMBERCH drukte van 1477 tot 1496 te *Delft* (verg. de Inleiding op *de Doctrinale*, bl. XLV), van 96 tot 98 te *Antwerpen*, van 98 tot 1500 wederom te *Delft*, en daarna op nieuw te *Antwerpen*. Allerwaarschijnlijkst is de *Catoen* bij zijn tweede verblijf in *Antwerpen* gedrukt.

Ik ben deze aanteekening verschuldigd aan mijn vriend J. J. F. NOORDZIEK, Onder-Bibliothecaris der Koninklijke Bibliotheek.

(1) Door het verschil in den aanhef liet MONE zich verleiden om er twee verschillende vertalingen in te zien (verg. zijn *Uebersicht*

Ik heb zulks beproefd, en geef thans het resultaat van mijnen arbeid aan het publiek over.

Om uit de mij ten dienste staande stukken het oude gedicht weder te geven, zoo veel mogelijk in den vorm waarin het werd opgesteld, moest ik in de eerste plaats de volgorde der *Disticha* herstellen zoo als het Latijnsche origineel die heeft: ten andere, de taalvormen zuiveren van de knoeijerijen der afschrijvers en van de modernizering van latere eeuwen.

Wat de volgorde der *Disticha* aangaat, ik zal van mijne verandering ten dien opzigte het best rekenschap geven door de schikking van het handschrift (C) en van VAN HOMBERCHS druk (D) mede te deelen.

C: I, 1—18, 20—22, 19, 23, 24, 26 (?)—28. II, 4, 14, 16. III, 15*b*, 16. IV, 36*b*. III, 25. IV, 2, 6, 5. II, 31. III, 1, 21, 22, 22*, 23, 24. IV, 37, 38. II, 10. IV, 40, 41, 43—47. II, *praef. e.* IV, 27—36, 17—19. II, *praef. c. d.* IV, 20, nogmaals *praef.* II *e.*

D: I, 1—4, 7, 5, 6, 8, 10—14, 16—18, 20, 22, 19, 23, 24, 28, 29. II, 12. III, 12. IV, 10. III, 8. II, 17, 21. I, 35. II, *praef. a*, *b*, *c*, *d.* II, 24, 22. III, 1, *praef.*, 3, 4, 9, 11, 15, 17, 20. IV, 13, 5. II, 19. III, 25. IV, 24. III, 21, 14. I, 39. II, 18. I, 27. III, 13.

Hieruit zal men tevens ontwaren hoe het eene stuk het andere aanvult.

Omtrent mijne grammatische en rhytmische verbeteringen behoef ik hier niets te zeggen, daar ik

S. 291 en 292), en dus MAERLANTS aangehaalde woorden op te vatten als of hij » verschiedene Bearbeitungen" kende. Verg. ook bl. VIII noot 5.

getrouw de afwijkingen van de overgeleverde teksten aan den voet der pagina heb opgegeven en hier en daar mijne verbeteringen ook in de aanteekeningen met een woord heb toegelicht.

Zal men het wraken dat ik er naar gestreefd heb eenen kritischen tekst te geven? Wie mijne varianten inziet zal mij toestemmen, dat ons gedicht naar de oude overlevering niet te lezen was: ik geloof dus geen onverdienstelijk werk gedaan te hebben, hoewel ik het waag hier de eerste te zijn, die van den ouden sleur afwijkt. —

Over den ouderdom van het stuk valt moeijelijk te beslissen; er ligt echter mijns inziens niets ongerijmds in om het te houden voor datgene wat MAERLANT op het oog had. Ik zal echter de gronden opgeven, die men voor het tegendeel zou kunnen aanvoeren. De kundige lezer moge beslissen.

Het is opmerkelijk dat onze vertaling in 't begin der veertiende eeuw algemeen onbekend was. In den *Roman van de Roos* heet het vs. 6518 (1):

> Catoen hi doet ons verstaen
> Van sinen boucke int beghin,
> *In weet of ghire nie laest in:*
> Die meeste doghet, enz.

Dit toont, dunkt mij, duidelijk dat het Dietsche boek zeldzaam was. *De Doctrinale*, waarin de meeste *Disticha* voorkomen, kende die alleen in het Latijn, als ten duidelijkste blijkt uit het III. Boek, vs. 1621:

(1) Bij KAUSLER, *Denkmäler Altniederl. Sprache und Litteratur*, II, 221.

Men seit een vers int latijn,
Dat scone seden beter sijn
Dan enech ander doeght mach wesen:
Dit machmen in Catoene lesen (1).

Het derde hoofdstuk van het derde boek van den *Leken Spieghel*, bevat eene paraphrase van een aantal *Disticha*, maar ook schijnt het Latijn hier de bron geweest te zijn, daar op eene plaats zelfs de oorspronkelijke tekst wordt aangehaald, vs. 161:

Daer omme seit, alsic versta,
Cathoen: *cum bonis ambula.*

Niettegenstaande dit zijn er echter een paar plaatsen uit ons gedicht die met den *Leken Spieghel* en de *Doctrinale* overeenstemmen, gelijk ik reeds bij de uitgave van laatstgenoemd gedicht heb aangetoond (2): het is het 17de en 20ste *Distichon* van 't eerste boek, bij ons vs. 111—114 en 123—126, waarvan ik de beide gelijkluidende plaatsen in de aanteekeningen heb medegedeeld. De overeenkomst in de tweede plaats is van luttel belang, en zeker toevallig, omdat de rijmwoorden *vrient*, *dient*, noodwendig voor de hand moesten liggen. De eerste plaats, waar over de *oorscalken* gehandeld wordt, gelijk MAERLANT ze noemt (3), is opvallender, maar leidt tot geen resultaat.

Van meer gewigt komt mij de volgende opmerking voor: in ons gedicht leest men vs. 53—54:

Men seghet die te langhe slaept,
Dat hem die slaep onduchtech maect.

(1) Slechts één HS. leest: *in Catoen oec lesen.*
(2) *Doctrinale*, Inleiding, bl. XXX—XXXI.
(3) *Spieg. Hist.*, 2 D. bl. 396.

Men lette op het onzuivere rijm, de assonance, en men vergelijke *Doctrinale*, 2e Boek, vs. 2679 (pag. 166):

> Ledecheit, voor alle saken,
> Can die liede onduchtech maken.

Zou men niet op de gedachte komen dat vs. 54 van den *Catoen* eene reminiscentie was van *de Doctrinale?* Het rijmwoord *maect*, voortgevloeid uit het *maken* van de *Doctrin.*, brengt dit vermoeden tot een hoogen trap van waarschijnlijkheid, en ik kan niet ontveinzen, dat ik daarom eer geneigd zou zijn den *Catoen* tot de helft der veertiendc dan der dertiende eeuw te brengen, hoewel mij de in de veertiende eeuw reeds verouderde beteekenis van sommige woorden (*noden*, *merken*, *quekenoot*) een ander gevoelen zou doen omhelzen.

Onze vertaler heeft ieder *Distichon* in eene vierregelige strophe overgebragt: de moeijelijkheden daarmede uit den aard der zake verbonden heeft hij veelal overwonnen even als ALEXANDER den Gordiaanschen knoop ontwarde. Nu eens is zijne vertaling niets dan eene verre navolging, dan weder bepaalt hij zich tot het overbrengen van eene enkele spreuk uit een *Distichon;* maar zelden geeft hij het Latijn gelukkig en in zijn geheel weder.

Daarom vooral heb ik het oorbaar geacht in de aanteekeningen die plaatsen uit *Leken Spieghel* en *Doctrinale* op te nemen, die mede naar de *Disticha* zijn vertaald. Uit de vergelijking met die plaatsen zal men de meening van onzen vertaler dikwerf kunnen ophelderen, terwijl men er de subjec-

tieve letterkundige waarde van ons gedicht tevens uit zal kunnen opmaken.

De fragmenten van eene Nederduitsche paraphrase van den *Cato*, medegedeeld door WILH. MÜLLER in HAUPT'S *Zeitschrift für Deutsches Alterthum*, I, 538—545, heb ik als van geen dadelijk belang voor onze vertaling, en om den omvang van dit boekske niet noodeloos te vergrooten, achter wege gelaten.

Ik weet wel, dat ik hier den *Catoen* niet geheel zoo teruggeef als hij oorspronkelijk werd geschreven: er ontbreken eenige *Disticha* aan, die denkelijk toch niet alle door den vertaler werden over het hoofd gezien, hoewel het niet onwaarschijnlijk is, dat die, welke over reeds behandelde onderwerpen loopen, zijn achterwege gelaten; — sommige plaatsen (b. v. vs. 235—238, 427—430) zijn mij nog niet regt duidelijk, en er kunnen misschien nog misslagen van afschrijvers in schuilen; — maar ik vertrouw toch ons gedicht bruikbaar gemaakt te hebben, terwijl het verbrokkeld als het was, niets meer dan eene rudis indigestaque moles mogt heeten.

Overigens, ik heb een stap buiten de oude school gedaan met deze proeve van kritiek: ik heb getracht metterdaad te bewijzen, dat het ook bij ons mogelijk is en niet zoo gevaarlijk als men voorgeeft. Mogt ik daarmede het ijs gebroken hebben, en mogt men weldra algemeen inzien dat hetgeen mogelijk is, een heilige pligt wordt.

Oegstgeest, 15 September 1845.

DIE DIETSCE CATOEN.

PROLOGHE.

Die ghene, die in haren sinne
Draghen waerlike minne,
Si maker af rime ende liet.
Der minnen so en draghic niet;
Want mi es al dat vergaen
Dat ter minnen mach bestaen.
Die wile dat ic minne droech,
Als ic die minne sach ic loech:
Nu haticse al in minen sinnen
Die minne draghen ende minnen,
Ende hebbe gheleget minen moet
Ane die ghene die sijn vroet.
Eer ict dede seide een mijn vrient:
Ghesellle die der wijsheit dient,
Dat hijs betren loen ontfaet
Dan die ter minnen dienste staet.

Vs. 1. De proloog, vs. 1—44, *ontbr. in* C. 3. Verg. *Hor. Belg.*, I, 116; D. maken daer of. 4. D. minne. 7. D. Ter wilen doen. 11. D. Ende heb gheleert in m. m. 14. D. die ter tijt w. d.

Hier om hebbic des begonnen.
Si hebben onrecht dies mi veronnen.
Nu biddet alle met mi Gode,
Dat hi mi sende sinen bode,
Die mi wise ende lere
Hoe ic mi ter wijsheit kere,
Alse die vroet wille wesen.

Een boec es, dat die clerke lesen
Als si eerst ter scole gaen,
Die hen wijsheit doet verstaen
Vele meer dan enich doet.
Hier om peinse ic in minen moet,
Dat icker u bi wille leren
Hoe ghi u herte selt bekeren
Ter vroetheit. Nu merct dan
Wiene maecte. Het woonde een man
Te Rome wilen eer,
Die der wijshede wiste meer
Dan ieman die levet nu:
Hi hiet Catoen, dat seggic u,
Die hadde een kint, dat hiete also.
Al dat hi dede des was hi vro.
Alst metten kinde was vergaen,
Dattet mocht onthouden, saen
Riep hijt ende sprac tot hem:
» Men seghet, sone, dat ic bem
Wijs ende vroet: nu merc dan,

Vs. 18. D. des mi vergonnen. 19. D. mi te Gode. 23. D. Alle d. vr. willen w. 24. D. clercken. 25. D. scolen; *maar* scole *is stvr*. 26. D. hem. 32. D. Wien. 33. D. Romen. 35. D. yemant. 40. D. Dat m. 41. D. hi. 42. D. Men seit. 43. D. Wijs vroet — merct.

Ic sal di leren dat ic can."
Doe seidi ende begonste aldus:
» Si Deus est animus."

DAT EERSTE BOEC.

(1.)

Nu merc, sone, wat ic ghebiede,
Ende wat es dat ic di bediede,
Dats dattu di daer aen saels keren
Dattu Gode saels emmer eren.

(2.)

Du seles smargens vroe opstaen
Ende om dine bederve gaen:
Men seghet, die te langhe slaept,
Dat hem die slaep onduchtech maect.

(3.)

Wachti, datmen niet en seghet,
Dat vele talens aen di leghet;
Want menegherande tale
Ne sittet niemene goeders wale.

(4.)

Sone, doe alse die vroede doet,

Vs. 45. D. seide hi; C. Dit seide Catoen en[de] sprac aldus. 47. C. D. merct; D. ic u gh. 48. D. ic u b. 49. Dats *ontbr. in* D.; C. sult; D. sout. 50. C. salt; D. sout. 51. C. salt des m.; D. soutst. 53. D. seit. 55. D. seyt. 56. C. D. talen; D. leyt. 57. C. Men seghet m. t. De gebogen vormen van *menich* worden tweesylbig gelezen, b. v. 108: van daar zelfs de vorm *menge*, *Doct.* 3, 1033 (L. D.); *Claus. van der Bible*, I, 8. 58. D. Voeghet nyemant g. w. 59. D. Sone doet.

Die heeft ghestadeliken moet;
Hets lachter, dat een hier seghet,
Des hi ginder niet en pleghet.

(5.)

Ne merke niemens quade daet:
Dat vele merken dat es quaet;
Bedie en es man no wijf,
Die sonder sonde leet sijn lijf.

(6.)

Houtstu oec dat iemen deert,
Doet van di; hijs dom dies gheert,
Om dat lettel vromen mach
Te doene den lieden quaet ghelach.

(7.)

Eenradich ende sachte
Saelstu sijn in dijn ghedachte;
Hi es sot, die sijn ghepeins
Den lieden seghet haer ende gheins.

(8.)

Gheloef niet alse dijn wijf tonrechte
Claghet over dine cnechte;
Want quader wijf sijn ghenoech
Die smans vrient sijn tonghevoech.

(9.)

Alstu nodes dinen vrient,

Vs. 60. C. hevet. 61. D. Men lachtert d. e. h. segget. 62. C. » Laet dit," ende hijs selve pleghet. 63. D. Mercke nyemants. 64. D. Want vele merkens is q. 65. D. Beide en is m.; C. Want en es. 68. D. hi es sot dies begeert; C. diet gh. 69. C. hem lettel; D. luttel helpen m. 71. C. Eenradich in dijn ghedachte Saltu wesen ende sachte. 74. D. Die l. seit hier e. g. 75. D. alse *ontbr.* 76. D. Als si cl. 77. C. Want der q.; D. Quader wijve: ook goed, verg. *Gramm.*, I^2, 692. 78. D. Die dicke maken ongevoech. 79—82. *ontbr. in* D. Verg. de Aanteek.

Die des hevet verdient,
Al sprect hi daer jeghen iet,
Daer omme saelstune laten niet.

(10.)

Dune saels met talen no met spraken
Ghescelt jeghen den quaden maken;
En sit den goeden man niet wale
Jeghen hen te houdene tale.

(11.)

Minne die ghene die di minnen:
Dien du jons laet hem bekinnen;
Hijs sot, die daer te dienste staet,
Daert hem te scande al vergaet.

(12.)

Niemaren ende achterspraken
Die de liede tscande maken
Saelstu scuwen ende laten,
Want die hen volghen sijn verwaten.

(13.)

Datmen di beheten hevet,
Eer die tijt comt datment ghevet,
En saelstu niet beheten voort;
Wantmen lieghet menich woort.

(14.)

Alse di iemen ghevet lof,

Vs. 83. C. D. salt; D. met *ontbr.* 85—86. D. Want van lichteliker chosen Comen dicke grote nosen. 85. C. Hen. 87. D. den ghene. 88. C. du wel jons; D. Die di wel doet. 90. C. D. scanden. 92. C. D. lieden., doch verg. *Gramm.*, I², 693; C. te scande; D. tscanden. 93. C. saltu; D. soudu sc. e. haten. 94. D. Want *ontbr.*; C. Want die hem volghet, God salse haten. 97. C. D. saltu. 98. D. l. vele voort. 99. C. die iemene; D. yemant gheeft.

Ne wes te blider niet daer of:
Die vroede merket ende verstaet
Eer hi van iemene lof ontfaet.

(15.)

Alse een ander man doet wel,
Dat onthoude ende vertel;
Alse du weldoes, swigher of,
So selstu hebben goeden lof.

(16.)

Die wile du best jonghelinc
So doe so menighe scone dinc,
Dat, alse di naken dine daghe,
Men te goede dijns ghewaghe.

(17.)

Ne roeke di niet wat enech man
Stillekine gherunen can;
Want die quade wanet des,
Watmen ruunt dat van hem es.

(18.)

Al comt so dattu heves ghenoech
Haven, houdi int ghevoech;
Want heden es de man rike,
Ende marghen staet hem aermelike.

(19.)

Hijs dulre dan een quekenoot

Vs. 100. D. Ne *ontbr.* 102. C. yemen; D. yemant. 103—106. *Ontbr. in* D. 104. C. onthout. 106. C. saltu. 107. C. dattu best. 108. D. Doet so m. goede d. 109. Dat *ontbr.*; C. die naken. 110. C. Datmen; D. Datmen di te goede gh. 111. C. dat e. m.; D. di *ontbr.* 113. C. waent. 114. C. Wat dat men; D. ruynt die v. h. e. 115. D. Alstu heves. 117. D. Want *ontbr.* 118. D. Ende *ontbr.*; commerlijcke. 119. D. Hy is sotter d. e. quekenhoot.

Die hoopt op ander mans doot;
Want alle liede, jonc ende out,
Sijn haers lijfs onghewout.

(20.)

Sone, alse di dijn aerme vrient
Van ere cleenre ghifte dient,
Wes blider dan di es te moede,
Ende dankes hem met allen goede.

(21.)

Al bestu arem man van haven
Ende van rijchede sere bescaven,
Bepeinsti dattu hier te voren
Naect ende arem waers gheboren.

(22.)

Dune saelsti keren niet in dien
Dattu saels die doot ontsien;
Bedie die de doot ontsiet,
Hem en helpt sijn leven niet.

(23.)

Alstu heves dies verdient
Dattu en heves ghenen vrient,
Dune saels dat Gode witen niet,
Want hem es leet datti messciet.

(24.)

Van dien dattu heves beweven

Vs. 120. D. op eens anders d. 121. C. D. lieden. 122. D. levens; C. Hebben even vele haers lijfs ghewout. 123. D. Als dy, sone. 124. D. ere *ontbr.*; C. D. ghiften, doch zie *Gramm.*, I², 690. 126. C. danx. 127—130 *ontbr. in* D. 131. D. soutstu; C. niet keren. 132. C. salt; D. Dattu die doot sout o. 133. D. Want wie die d. 134. D. Hem *ontbr.* 136. D. hebs. 137. C. salt; D. Dan soutu. 138. D. Want *ontbr.* 139. D. Van dattu hebs beweven.

Saelstu vroedelike leven;
Ende emmer wes so ondersteken
Dat di niet en mach ghebreken.

(26.)

Du saelsti wachten, doestu wale,
Jeghen hen te houdene tale
Die altoos sijn in dien
Hoe si verradenesse moghen plien.

(27.)

Wachti jeghen die ghebaren
Minlike; want die voghelaren
Scone pipen ende blasen,
Daer si die voghelkine met verdwasen.

(28.)

Heefstu kinder sonder goet
So doe alse die vroede doet,
Die sinen kinde ambacht leert,
Alst noot heeft, datter hem toe keert.

(29.)

Datiu lief hebs saelstu niet
Te sere minnen; is ooc iet
Dattu haets, dat saelstu haten
Niet te sere, maer te maten.

(35.)

Beide nemen ende gheven

Vs. 140. C. Saltu; D. Soutu. 141. D. Ende wes also o. 143—146 *ontbr. in* D. 147. C. hem die; D. ghebare. 148. D. Minliöc als die voghelare; doch verg. *Gramm.* I², 688. 149. D. Die sc. p. 150. D. Als si die vogelkijns v. 151. C. Alse du heves kindre, verg. *Gramm.* I², 692, en DE JAGERS *Taalk. Mag.*, 2, 306. 152. D. doet als. 153. C. kindren; D. Die hem een a. l. 154. C. hevet; D. an keert. 155—158 *ontbr. in* C. 155. D. hebste en saltu. 157. D. hates soutstu h. 159—162 *ontbr. in* C.

Es haer sede die nu leven.
Met ere, sone, doe also,
So machtstu blide sijn ende vro.

(39.)

Die hevet dat hem becomet,
Hout hijt, ic waent hem vromet;
Hi es sot, die hevet goet
Ende leghet onder sinen voet

DAT ANDER BOEC.

Prologhe.

Wilstu, sone, di daer toe keren,
Dattu wils dorpers sede leren,
Virgilius hevet al bescreven
Hoe die dorpers selen leven.
Wilstu leren medicine,
Ende vroet arsater te sine,
Macer hevet bescreven al
Watmen daer toe pleghen sal.
Wilstu di des onderwinden,
Dattu ghevechts wils bewinden,
Doe minen raet, les Lucane,
Hi salder di wel brenghen ane.

Vs. 161. D. eren; verg. *Gramm.*, I^2, 690 en 693; *Taalk. Mag.*, 2, 308; doet. 162. D. machtu. 163—166 *ontbr. in* C. 164. D. hout hi. 166. D. sine. 167—172 *ontbr. in* C. 167. D. Wiltu. 168. D. wilt. 170. D. sullen. 171. D. Wiltu. 175. C. sone w. d. dies bewinden; D. di *ontbr.* 176. C. ghevecht wilt onderwinden; D. wilt. 177. C. ende les; D. Doet. 178. D. di *ontbr.*

Wilstu weten wat si minne,
Ende minne doen in dinen sinne,
Ovidius leret di also
Hoe du van minne wordes vro.
Wilstu connen ende leren
Vele, so saelstu di bekeren
Vroedelike an mine lere.
Doestuut, di comter af grote ere.

(9.)

Ic verbiedi nidichede:
So hevet meneghe quade sede.
Wie sose draghet, God weet,
Hi heefter af dat hem messteet.

(10.)

Daer du wanes hebben tachter,
Strijtstu daer, du heves lachter;
Want beter es wel wech ghegaen
Dan qualike te stride ghestaen.

(12.)

Dat God wil doen metti,
Laet hem gewerden, wat si;
Du en waers te rade niet
Daer hi di sciep ende wesen hiet.

(14.)

Du saels hebben harden moet
Als men di onrecht doet;

Vs. 179. C. D. Wiltu; C. oec leeren; C. D. minnen. 180. D. in minen sinnen. 181—182 *ontbr. in* C.; 181. D. leest. 182. D. minnen. 183. C. Wiltu. 184. C. saltu. 186. C. groet. 187—194 *ontbr. in* D. 193. C. woch. 195—198 *ontbr. in* C. 196. D. geworden. 197. D. raden. 199—206 *ontbr. in* D.; 199. C. salt. 200. C. Wanneer dat m. d.

Het sit wel elken goeden man
Dat hi also doen can.

(16.)

Dune saels van di goet no quaet
Segghen, hoe dat metti staet;
Want dies pliet ende heeft in sede,
Men merket al in dorperhede.

(17.)

Alstu heves cost mere
Ende terens dan du hads ere,
Spare; want saen [te]glidet
Have, diemen niet en midet.

(18.)

Canstu gheveinsen di onvroet,
Het saldi dicke wesen goet;
Die vroede man winter an
Dicke dat hi hem vei[n]sen can.

(19.)

Hoerdom is ene quade sede,
Ende vrec te sine mede:
Dese twee saelstu scuwen,
Want si vele souden beruwen.

(21.)

Datti in dronkenscap ghesciet
En latet onghebetert niet;
Want daer af hier te voren
Vernoi es comen ende toren.

Vs. 203. C. salt. 205. C. pleghet ende hevet in zeden. 206. C. dorperheden. 207—230 *ontbr in* C. 211. D. vroet. 212. D. soudi. 216. D. tsine daer mede. 217. D. soutstu. 218. D. brouwen. 220. D. laet.

(22.)

Kies enen dien du moghes maken
Cont dine verholene saken;
Bestu siec, kies enen man,
Die best van arsatrien can.

(24.)

'Merke wel datti mach deren:
Bewert, oftu moghes beweren;
Hi es sot, die comen siet
Tongheval, ende niet en vliet.

(31.)

Ne roeke di wat di dromet:
Die ghene dinct mi dul, dies gomet;
Want dat die liede sdaghes verhoren
Comt hen gherne snachts te voren.

DAT DERDE BOEC.

Prologhe (?).

Houdi, sone, na mine lere.
Doestuut, di comter af ere:
Laetstuut oec, hets mi gast,
Ende metti saelt wesen vast.

(1.)

Sone, lere so in dinen sin,
Datter wijsdom wone in;

Vs. 223. D. Kiest e. die d. mach. 224. D. verholen. 225. D. kiest. 228. D. mach. 230. D. Dongeval. 231—234 *ontbr. in* D. 231. C. di niet wat die. 233. C. lieden. 234. C. hem. 235—238 *ontbr. in* C. 235. D. minen. 240. D. wijsheit.

Want diere sonder leet sijn leven,
Hets qualike met hem beweven.

(3.)

Dien, die goeder voeren pleghet,
En darf niet roeken wat men seghet;
Hine darf dor niemens tale
Quaet doen, wil hi selve wale.

(4.)

Alstu gheropen best te rade
Sone bedenc di niet te spade,
Dune beters dijns ghesellen daet
Van alle des di ane gaet.

(8.)

Seghestu dijns ghesellen daet,
Des hi hem scamet, dats quaet;
Peins of hi di lief ware
Die dine scande maecte mare.

(9.)

Datti te dele bevallen es
Houde dat, ende wachti des,
Datmen niet en segghe: »daer gaet
Die tsine verdede met quader daet."

(11.)

Alse di iemen ghevet raet,
Hine sal di niet dinken quaet;
Hi es sot, die raet ontseghet,
So wiene gaf, daer doghet an leghet.

Vs. 241. D. Die daer sonder. 243—247 *ontbr. in* C. 243. D. Dien *ontbr.* 246. D. wilstu. 248. D. bodenct. 249. D. dijn. 251. D. dijn — dat. 253. D. Peinst of di l. w. 254. D. sc. m. ware. 256. D. Hout. 257. D. niet en seit waer hy gaet. 259. D. gheeft. 261. D. ontseyt. 262. D. wien — leyt.

(12.)

Na datti dine tide naken
Saelstu dine tere maken,
Ende dinen cost, meer no min,
Na dattu heves ghewin.

(13.)

Wachti als bi dinen live
Dattu gheen wijf te wive
En nemes, dune kinse wel;
Want der wive sijn vele fel.

(14.)

Doet iemen wel, wie hi si,
Nemer goet exempel bi.
Doet iemen quaet, dien saelstu vlien
Ende laten sire quaetheit plien.

(15.)

Dune saels niet proeven dine cracht
An dat di es uter macht;
Daer leghet te proevene lachter an
Dat een ghedoen niet en can.

(16.)

Daer du weets ghedaen ondaet,
Helestu dat, du does quaet;
Dat men niet en segghe van di:
» Ic wane hijs gheselle si."

(17.)

Alstu verstaes in dinen moet
Datmen di onrecht doet,

Vs. 264. D. soutstu. 269. D. kenste. 270. D. wiven. 272. D. Neemter. 273. D. dien *ontbr.* saltu. 275. C. salt; D. En proeft niet. 276. D. Aen datti es tot uwer m. 277. D. Daer is te proven. 279—282 *ontbr. in* D. 283—390 *ontbr. in* C. 283. D. verstaet.

Bidde den rechter dat hi di
Om dinen dienst behulpich si.

(20.)

Alstu etes wachtu dies,
Dattu te vele niet en plies
Te sprekene. Wiet heeft in sede,
Men merket al in dorperhede.

(21.)

Alse dijn wijf verbolghen es
Dine sal niet roeken des
Wat so seghet; want hare wort
Draghet die wint al uter port.

(22.)

Sone, oftu vroet wils sijn,
So tere in goeder maten tdijn:
Hijs sot, die tsijn tonmaten vertert
Ende an die vremde hem ghenert.

Lieve sone, oec wachti dies,
Dattu biddens niet en plies;
Ic segdi hoet int lant nu steet:
Die vele biddet hi es leet.

(23.)

Die doot en saelstu haten niet
Dor ere dinc die so pliet,
Dats dat so recht over die quade,
Al comt so dicwile te spade.

Vs. 289. D. spreken — seden. 290. D. dorperheden. 292. C. Dune salt n. achten; D. En wilt niet. 293. D. si seyt — haer. 294. D. Waeyt die w. uuter. 295—310 *ontbr. in* D. 295. C. wilt. 296. C. goeter m. dijn. 300. C. bidden. 303. C. saltu. 304. C. eene.

(24.)

Es dijn wijf van rade vroet,
Houder di an, hets di goet;
Hets menich wijf, die meer can
Van vroeden rade dan sulc man.

(25.)

Du saels met dinen sinne algader
Eren moeder ende vader:
God seghet, diese belghen doet,
Dat hem te pine werden moet.

DAT VIERDE BOEC.

(2.)

Sone, doe alse die wise,
Ende houdi an die selve spise
Daer du mede best ghevoet,
So mach dijn lijf sijn behoet.

(5.)

Alstu goet heefs ende have
Du saelster di ghemac doen ave;
Wat helpet goet ende scat,
Daer niemen of en heeft te bat?

(6.)

Du saels vroe ende spade
Staen naer dijns vader rade;

Vs. 311. C. salt; D. sult — sin. 313. D. seit. 314. C. pinen. 315—318 *ontbr. in* D. 318. C. leven. 319. D. hebste. 320. D. Neemt u ghemack daer ave; C. saltre. 321. D. helpt. 322. C. hevet; D. Des nyemant en h. t. b. 323—326 *ontbr. in* D. 323. C. salt.

Laetstuut, het lachtren dine dade
Ende mach di comen wel te quade.

(10.)

Sone, du saels onmate vlien:
Men seghet dats die vroede plien.
Houde mate ende volghe hare;
Want onmate es ongheware.

(13.)

Alse di vernoi toegaet
Soec an dinen vrienden raet:
Want die vrient die trouwe hevet
Es die beste troost die levet.

(17.)

Oftu wils datmen te quade
Niet vertelle dine dade,
So doe so vele, alse du leves,
Alstu best doot dattu prijs heves.

(18.)

Dune saels, sone, metten ouden
Weder scop no sceren houden;
Want so die oude langher levet
So hi die wijshede mere hevet

(19.)

Vare so, dattu werdes vroet.
Doestu dit, hets di goet;
Wanneer so di tgheluc ontgaet,
Datti die wijsheit bistaet.

Vs. 325. Men lachtert d. d.? 326. C. Ende oec maghet di w. c. 327—334 *ontbr.* *in* C. 327. D. Du soutst. 328. D. seit. 329. D. Hout m. e. volget. 331—334 *ontbr.* *in* C. 332. D. Soect. 333. D. Want *ontbr.* 335—350 *ontbr.* *in* D. 335. C. wilt. 339. C. salt — houden. 342. C. wijsheden min h. 344. C. Doetstu.

(20.)

Wat so segghen ofte werken
Die liede dat saelstu merken
Stillekine; want bi der tale
Machmen den man kennen wale.

(24.)

Te vele eten ende drinken
Saelstu scuwen, ende dinken:
Wie hem hout an dit gelaghe
Hi corter mede sine daghe.

(27.)

Du saels leren ende weder leren
Ende an die vroetheit di bekeren:
Al can een vroetheit, diere af staet,
Soe teglijt ende tegaet.

(28.)

Al becomet di een mensche wele,
Dune saelsene prisen niet te vele:
Oft hi di noch doet quade treken,
Dattune met ere machs verspreken.

(29.)

Als di twivelet iewers of,
Leerstu dat, du heves lof:
Die niet en can ende niet en leert
Hi es an bosen raet ghekeert.

(30.)

Dronken te sine van wine
Ende in hoerdome te sine,

Vs. 348. C. Die l. ne saltu niet m. 351—354 *ontbr. in* C. 352. D. soutstu. 355—434 *ontbr. in* D. 355. C. salt. 360. C. saltene. 362. C. macht. 363. C. Alstu twifeles ieweren. 364. C. Leerdstu dat dattu h. l.

Daer af en comet ander recht
Dan als strijt ende ghevecht.

(31.)

Die swighen ende lettel spreken,
Si connen vele quader treken.
Men seit: die vloet die stille staet
So es dieper dan die harde gaet.

(32.)

Alse dijn gheluc ghevet min
Dan du gheers in dinen sin,
Mercstu dan, du best onvroet,
Eens anders have ende sijn goet.

(33.)

Dattu maghes doen, doe dat:
Wilstu meer, du werdes mat;
Hijs sot, die vorder hem wil strecken
Dan sine cledre moghen recken.

(34.)

Jeghen den goeden enten rechten
Ne saelstu striden nochte vechten
Ene dinc God gherne wreket,
Dats datmen sinen vrient verspreket.

(35.)

Al bestu aerm ende sonder have,
Ne wes te serich niet daer ave.
Die vroede merket ende verstaet
Dat have comet ende tegaet.

(36 *a*.)

Hets vernoy ende grote toren

Vs. 371. C. Die ghene die sw. 379. C. macht. 380. C. werds. 381. C. wille. 382. C. hem moghen r. 385. C. d. es die G. 386. C. Datmen. 387. Arem.

Alse iemen hevet langhe te voren
Ontspaert, ende hem een ongheval
Doet dat gewin verliesen al.

(36 *b.*)

Datti dine vriende raden
Saelstu in dinen sin bestaden,
Hierna, alstuus te doene heves,
Dattu raet di selven gheves.

(37.)

Ne beheet di selven niet
Langhe te levene; want men siet
Den man wandelen ende gaen
Heden, ende marghen eist ghedaen.

(38.)

Du saels offeren gherne Gode;
Want het segghen sine ghebode:
Die dor Gode gherne gheven,
Dat si met hem selen leven.

(40.)

Alstu heefs ghedaen mesdaet,
Castie di selve, dats mijn raet;
Want hets den man grote ghenade
Die hem selve wroghet in rade.

(41.)

Al heefstu enen ouden vrient,
Die di bi wile hevet ghedient,
Ne doemene niet; want dien vroede
Ghedinct wel vanden ouden goede.

Vs. 392. C. iemene. 396. C. saltu. 397. Hiernaer. 400. C. ment. 401. C. Deen. 403. C. salt. 406. C. sullen. 410. C. selven vroet es in r. 412. C. wilen. 413. C. die vr.

(43.)

Bloetheit te vliene ende wesen coene
Sit den goeden man wel te doene;
Want eer die blode hevet noot
Seit hi, hi wil wesen doot.

(44.)

Al hevestu dierne ende knechte
Gecocht, nochtan merc bi rechte
Dat si sijn liede alse du,
Al staen si di te dienste nu.

(45.)

Alstu ghedines in dinen moet
Hoe dat wilen metti stoet,
Dune saels di keren niet in dien
Dattu dat selve willes plien.

(46.)

Al es een man bedocht so spade,
Dat hi stervet bi bosen rade,
Mercstu dat, du does quaet;
Dune weets hoet metti vergaet.

(47.)

Al hevestu wijf ende lettel goet,
Ne dinke niet in dinen moet
Vrec te sine ende quaet,
Want grote have saen vergaet.

Sone, dits die beste scat
Dien ic hebbe, ende omme dat

Vs. 421. C. lieden. 422. C. Alse staen si te d. n. 425. C. salt. 429. C. dattu does. 430. C. Dune weets eerst hoet. 435. D. den besten. 436. C. D. Die; D. om.

Hetic ende bevele di,
Datti emmer metti si.

Goede liede, die dese tale
Hebt ghehoort al te male,
Doet u ghebede devotelike
Tote Gode van hemelrike,
Dat hi verlichte uwen sin,
Datter wone wijsheit in.

Die dit maecte van latine
In dietsce, hi beghert te sine
In u ghebede, vroe ende spade.
Bidt Gode dat hi hem doe ghenade!

Amen.

Vs. 438. D. altoes. 439—444 *ontbr. in* C. 439. D. lieden. 445. D. uten latine. 446. C. dietsch; D. begheerde. 447. C. Juwe gh. 448. D. u doe gh.

AANTEEKENINGEN.

Titel. Dietsce. GRIMM schrijft immer *sc* voor de latere *sch; Gramm.* I², 498, 499, verg. I³, 15; en dit komt zeker ook het meest met de oude uitspraak overeen. HOFFMANN schrijft *sch* vóór *e* en *i:* op *Floris* XIX; maar zonder noodzaak. Verg. ook Prof. LULOFS, *Handboek van den vroegsten bloei der Ned. Letterk.*, bl. 256—257.

Catoen. Verg. *Gramm.*, I³, 298, N°. 2.

Vs. 14. *Der wijsheit dient.* Verg. *Leken Spiegh.*, III, 3, 686, alhier bl. 50.

Vs. 25. *Ter scole.* De oude druk heeft *ter scolen*, doch *scole* is van de sterke buiging, zie GRIMMS *Gramm.*, I², 689. VELTHEM gebruikt het *zwak*, zie b. v. bl. 257. HOFFMANN heeft in 't Gloss. op *Floris* twee plaatsen uit MAERLANTS *Bestiaris* bijgebragt, waar het evenzeer zwak gebruikt wordt. In den *Spieghel Hist.* daarentegen gebruikt hij het sterk, b. v. I D., bl. 372 vs. 26. Evenzoo de *Roman van Lancelot*, HS. f°. 217, recto col. b.

Ende hingen vor dat capitole
XX Romeine tere *scole.*

Zoo ook *Reinaert* vs. 378, en *Floris*, 324; doch wederom zwak, 295, 299, 311, 314, 429, 454, enz., (maar meest buiten 't rijm).

Vs. 32. *Het woonde.* Zie over dit gebruik van *het* voor *er*, DE JAGER in het *Taalk. Magazijn*, D. 2, bl. 68—71.

Vs. 33. *Rome*. D. heeft *Romen*. De *Doctrinael* en *Leken Sp.* ook in nominativo *Romen;* 't is evenwel van de sterke buiging, b. v. MAERLANTS *Nat. Bl.*, HS. der Kon. Bibl. te *Berlijn*, f°. 28, d.

Dit willic spreken : elc man gome,
Behouden der ere van *Rome*.

Roman van Lancelot, 2 B., vs. 32391 (bl. 217 van mijne uitgave).

Ic gome
Dat hier comen sal die macht van *Rome*.

Zoo ook *Floris*, vs. 681.

Het is opmerkelijk dat in dit vers, hoewel op een staand rijm uitgaande, slechts drie verheffingen voorkomen. Slepend rijmende verzen met drie toonverheffingen komen bij onze Schrijvers even als in het Mhd., hoewel zeldzamer voor, b. v. *Doctr.*, 2, 1440, 2453; 3, 127, enz. Omtrent de verzen met staande rijmen en drie verheffingen, zegt HAHN, in zijne Aant. op STRICKERS *Kleinere Ged.*, bl. 101. » Den dreimal gehobenen klingenden versen wurden hernach, um gleichgewicht hineinzubringen, dreimal gehobene stumpfe gegenübergestellt, doch wann zuerst? Anzutreffen sind sie z. b., wenn ich mich recht einer mündlichen mitteilung LACHMANN's erinnere, in der *Krone* von HEINRICH VOM TÜRLEIN."

Wil men ze evenwel als uitzonderingen aanmerken, dan leze men in onze plaats:

Ter stede van Rome wilen eer.

Vs. 35. *Ieman*, met den klemtoon op de laatste lettergreep: verg. LACHMANN, *zu den Nibelungen*, 1803, 2, (II, 227).

Vs. 43. *Merc*, (niet zoo als D. heeft *merct*) wegens het volgende *di*. Vergel. daaromtrent DE JAGER's *Verscheidenheden*, bl. 206 (noot 1). In den *Roman van Lancelot* is het onderscheid van den enkel- of meervoudigen vorm van den imperativus zeer juist in acht genomen, naarmate de persoon met *du* of *ghi* wordt aangesproken.

Vs. 49. *Saels:* C. doorgaans *salt.* Ik heb echter steeds *sels* of *saels* gesteld, omdat de 2e pers. sing. in den regel op *s* uitgaat, *Gramm.* I², 970, verg. 980.

Bij onze meeste schrijvers vindt men *du salt*, gelijk de tweede persoon dan ook wordt opgegeven in het paradigma van den Heer BLOMMAERT in de Inleiding op zijnen *Theophilus*, bl. XXII. Dat *salt* schijnt mij eene zamentrekking toe van *salst* (verg. TIDEMANS Gloss. op 't *Boec van den Houte*, i. v. *selen*) 't geen ik voor een jonger vorm houde. Verg. Prof. LULOFS *Handboek der Nederl. Letterkunde*, bl. 301 en 242.

Vs. 53—54. *Slaept: maect.* Assonance. Zie daarover mijne Inleiding op *de D. Doctr.*, bl. LVI—LVII. Verg. alhier bl. XIII.

Vs. 55—58. *De Leken Spieghel*, III, 3, 187, vertaalt dit *Distiokon* aldus:

Houdt van sprekene mate,
Daer leit in grote bate.
Vele spreken, seit dat latijn,
En mach zonder zonde niet sijn.

De Doctrinale, I, 222, geeft eene getrouwere vertaling:

Catoen leert ons daer bi,
Dalre ierste doeght die si,
Dats datmen die tonge dwinghe.
Mede soe seit hi dese dinghe:
Die sine tonghe dwingt vander haest,
Dat hi Gode es alder naest.

Vs. 59—62. Tweemaal wordt dit *Distichon* aangehaald in *de Doctr.*, 2, 3127:

Die mensche na goet ghevoeghen
Sal hem selven ghenoeghen,
Ende met hem selven niet discorderen,
Als ons Catoen ende dandere leren.

en 3, 1707:

Elc man sal sijn herte maken
Vrome ende manlijc in sinen saken,
Ende niet wanckel sijn daer inne,
Maer ghestadech sijn van sinne,

Ende duren vaste in sinen moet,
In sijn propoest, op dat es goet.
Hi en sal oec*, na Catoens leren,
Met hem selven niet discorderen,
Want die hem selven es fel.
En sal nieman becomen wel.

Vs. 63—66. Vergelijk den *Leken Spieghel*, III, 3, 195.

Ghine sult niet te zere versmaden
Die mesgrepen hebben in daden;
Want en es niemen zonder zonde,
Ende ghi hebt lichte in uwen stonde
Also zere misdaen als een ander doet.

Opmerkelijk is het ww. *merken*. KILIAEN kent het alleen in de beteekenis van *signare*, *notare*, *insignire* en *considerare*, *animadvertere*, *observare: cernere oculis*, *mente*, *animo*. In dien zin leest men het WALEWEIN vs. 12. Bij VELTHEM komt het voor in de beteekenis van *onderzoeken*, bl. 216:

Nochtan *mercticker* om vele ende ghenoech.

Evenzoo bij MAERL. *Sp. Hist.*, 2 D., bl. 420, 425. In ons gedicht t. a. p. en vs. 206, 290, 377, 429, beteekent het *veroordeelen*, *lachteren*. ZIEMANN geeft in zijn *Mhd. Worrterb.* de verklaring: »*rügen*, *böslich beurtheilen*."

Vs. 67—70. Beter in *der Leken Spieghel*, III, 3, 203:

Ist dat ghi dinghen mint
Daer ghi uwen orbaer uiet in en kint,
Ist creature of ander goet,
Dies doet u of metter spoet;
Men sal te rechte minnen meere
Salicheit ende daertoe eere
Dan goet of creature,
Dus leert nu die scrifture.

Vs. 79—82. Het Latijn heeft:

Cumque mones aliquem, nec se velit ille moneri,
Si tibi sit carus, noli desistere coeptis,

hetgeen *der Leken Spiegh.*, III, 3, 211, vertaalt:

> Ist dat u vrient dinc doet
> Die hem oorbaerlec en is no goet,
> Dat so suldi hem blameren;
> Ende al en wil hijs niet of keren,
> Nochtan en staet niet of des,
> Ghine castijtten alst tijt es.

De Schrijver van het Comburger HS. heeft den *Dietscen Catoen* hier ter plaatse deerlijk misvormt: hij leest:

> Alstu noodes dinen vrient
> Metti, die di hevet ghedient,
> Al spreect hi daer jeghen iet,
> Daer omme saltune laten niet.

Dit is onzin: *noden metti* is: *te gast vragen*, (*Leven van Jesus*, Cap. 151, bl. 136): denkelijk had de oudere Codex daarvoor *nodes*, zonder *metti*. Dat *nooden*, *noodigen*, oudtijds beteekenden *geweld aandoen*, *dwingen*, *in 't naauw brengen* (KIL. *Angere.* Verg. *Vanden Levene O. H.*, 3222, en Dr. VERMEULEN aldaar) is bekend. Daar het hiermeê zamenhangende *nose* altijd de beteekenis van *geraas* in zich sluit, en zelfs *twist* beteekent, (Gloss. op *Karel Gr.*) zoowel als *verdriet* en *schade*, is het natuurlijk dat *noden* of *nosen* ook beteekent *twisten*, wanneer twee personen *nose maken;* of *aanklagen*, *beschuldigen*, wanneer een van beiden slechts handelend de ander lijdend wordt voorgesteld. (Vergel. vs. 86, de Var.) In den zin van *beschuldigen*, *aanklagen*, gebruikt de dichter van den *Theophilus* het ww. *nosen*, vs. 924:

> Wie sal mi daer moghen vromen,
> Aen wien sal ic daer soeken troest,
> Of mi Gods moeder *noest?*

dat is, zoo als het vs. 913 heet:

> Daer si over mi sal claghen.

Onbegrijpelijk is het dat de Heer BLOMMAERT er een ww. *noesten* van maakt, en het verklaart, *bevoordeeligen*, *behagen* (1).

(1) Van dit *nosen* smeedde BILDERDIJK (*Verscheidenh.* III, 15) een zelfstandig naamwoord *nosmal*, dat hij verklaarde *zonde*, *ondeugd:*

Voor dat *nosen* gebruikte onze schrijver in gelijken zin *noden*, de *Leken Spieghel*, *castien*, gelijk onze dichter vs. 408, hetgeen zeer wel met het Latijnsche *monere* overeenkomt, (verg. *D. Catonis Disticha*, ed. ARNTZENIUS, p. 68) doch hetgeen de schrijver van 't Comb. HS. niet meer verstond en daarom verbroddelde.

Dat *noden* oudtijds in dien zin moet gebruikt zijn is zeker, want KILIAEN kent er nog den eenigzins verzachten vorm van: *noyen* en *noeyen*, vetus, *officere*, *obesse*, *nocere*, *molestum esse*, dat gebruikelijker is in den zamengestelden vorm *vernoyen*. Ik kan dus Prof. CLARISSE (*Heimel.* bl. 130) niet toestemmen dat dit van vreemden oorsprong zou zijn.

Salstune is misschien ook in *salstuut* te veranderen.

Vs. 83—86. *Doctr.* 2, 741:

Catoen seit oec: wats ghesciet,
Jeghen clappers en sceldet niet.

en het laatste gedeelte van het *Distichon*, *Doctr.* I, 27:

Die wise Catoen, hi seit,
Dat van sinne die wijsheit
Luttel menschen ghegheven es.

Vs. 87—90. Beter in den *Leken Spieghel*, III, 3, 217:

En mint niemene zo zere,
Ghi en mint u selven mere:
Die sijns selfs orbare laet
Om dinc die enen andren baet,
Dat en hoort der wijsheit niet toe.
Hebt enen andren lief alsoe,

dat woord is echter niet van MAERLANT, want de door BILDERDIJK aangehaalde plaats moet luiden:

sine tale
Diene laet achter *groot no smal*,
Hine tastet metter tongen al.

Van BILDERDIJK zijn wij (nu ten minste reeds) zulke dwalingen gewoon: meer bevreemding wekt het dat Prof. CLARISSE dit overnam in zijne aanteekeningen op de *Heim. der Heim.*, bl. 183.

Ik zie dat DE JAGER dezelfde opmerking reeds maakte in zijne *Verscheidenheden*, bl. 228.

Dat ghire niet in en wart ghescaet,
Soe doedi dat Cathoeu raet.

Vs. 88. *Dien du jons.* C. heeft *wel jons;* maar *wel* is overbodig. Zoo zegt *Der Minnen Loep*, I, 1840 (I D., bl. 69).

Hoe mach dat valsche wolves saet
Soe rechte boos sijn ende quaet,
Dat si niet ghelijden connen,
Dat goede menschen malcander *gonnen?*

Verg. ook Dr. M. DE VRIES, in den aan mij gerigten brief over den *Roman van Karel den Grooten*, bl. 15.

Vs. 91—94. Verg. *Leken Spieghel*, III, 3, 93:

Alse ghi nuwe maren hoort,
Die en moghedi niet zegghen voort:
Is si quaet, hebt liever dan
Datse voort segghe een ander man.
Is si goet, gheloves mi,
Ende men vint dat loghene si,
So ist scande dat ghijt voirt bracht;
Men mach wanen dat ghijt dacht.

Vs. 95—98. Ook in den *Leken Spieghel*, III, 3, 225:

Dinc die u ghelooft es,
Dier ghi niet en sijt ghewes,
Die en gheloof niet voort;
Want alle die liede haer woort
Van datsi beloven en houden niet,
Alse ghi daghelijcs hoort ende siet.

Vs. 99—102. *Leken Spieghel*, III, 3, 243:

En hebt ghenoechte in gheenre wijs
Datmen u voor u oghen gheeft prijs;
Want ghine sijts te beter twint.
Peinst dat ghi u selven kint
Vele bat dan yemen el.
Ja, doedi noch also wel,
Hem ooc die u dus prijs gaf
En gheloof niet te bat daer af;

Al seide hi voor u goet nu,
Hi seide licht arch achter u.

Doctrin. 2, 1275:

Catoen leert ons ende wijst:
Soe wanneer u ieman prijst,
Soe houdt dien over dat hi
Sekerlec u doemere si;
Daer bi gheloeft u selven bat
Dan yemene anders, telker stat.
Den wisen, ic las alsoe,
Hoert dat van rechte toe,
Dat hi hem selven min behaghen sal
Dan den volke over al.

Vs. 103—106. *Leken Spieghel*, III, 3, 253:

Is u ere of doghet ghesciet,
Dat en suldi voort segghen niet;
Want lof in eyghenen mont
Wart onsuver talre stont.
Maer eens anders doghet ende ere
Die en verberghet nemmermere,
Al waert openbare
Dat hi u viaht ware.

Vs. 111—114. *Leken Spieghel*, III, 3, 135:

Siedi liede heimelijc spreken,
Dat en suldi an u niet treken,
Noch ooc peinsen dat van u si.
Hout u selven emmer vri,
Want die quade waent altoos des,
Watmen ruunt dat van hem es.

Vs. 115—118. *Leken Spieghel*, III, 3, 289:

Alse ghi sijt in voorspoede
So sijt altoos op uwe hoede
Jeghen rampspoet ende misval,
Want teinde al over al
En ghelijct den beghinne niet,
Also ghi daghelijcs wel ziet.

Vs. 119—122. *Leken Spieghel*, III, 3, 303:

Ghine sult cleine noch groot
Hopen op niemens doot,
Want ghine hebt zelve ghenen morghen.

(Zie over de uitdrukking: *morgen hebben*, *Doctr.*, Gloss.).

Vergel. over *quenenoot*, DE JAGER's *Verscheidenheden*, 290 vlg., en Mr. L. PH. C. V. D. BERGH in *de Gids*, 1845, bl. 461—462. Zóo leest men ook *manhoeft* voor *man*, in de *Rijmkronijk* bij KAUSLER, *Denkmäler Altnied. Litt.* I, vs. 6065.

Vs. 123—126. *Leken Spieghel*, III, 3, 315:

Alse u u mate vrient
Van eenre cleenre ghiften dient,
Die ontfaet danckelike,
Hoe groot ghi sijt of hoe rike;
Vermochte hijt bat lichte
Hi gave u beter ghichte.
En aensiet niet wat hi u gheeft,
Maer die onste die hi tuwaert heeft.

Doctrinale, Opdragt aan JAN III, (bl. 321) vs. 13:

Oec seit in siere leere
Catoen, de wise heere:
So wanneer jou u mate vrient
Van eere cleenre ghiften dient,
So ontfaet die dankelike;
Hi gave u bet, ware hi rike.

Vs. 127—130. *Leken Spieghel*, III, 3, 267:

Ist dat ghi en hebt ghenen spoet
Te winnen enich aerdsch goet,
Dies en sijt te droever twint;
Peinst in u selven, ende kint,
Dat ghi naect quaemt op aertrike,
Ende dat ghi oec dier ghelike
U goet hier laten selt.

Vs. 131—134. *Leken Spieghel*, III, 3, 306:

Ghine sult ooc niet sorghen
Jeghen die doot, noch die ontsien;
Ghi sult altoos sijn in dien,
Dat ghi ghereet wesen selt
Alse u God hebben welt;
Want die hem altoos woude
Vander doot vervaren soude
Verliesen dat hi soude leven,
Alse Cathoen heeft bescreven.

Doctrin., 2, 3247:

Gheen dinc dleven soe sere ontlaedt
Alse datmen die doet versmaedt;
Want soe wie sose can versmaden
Es van herten sere ontladen,
Alse Catoen, die wise man,
In sinen boeke wel segghen can.

Men vergel. echter ook *Dist.* II, 3.

Vs. 139. *Beweven. Weven na iets* is *naar iets verlangen*, *streven*, zie *Doctrin.* Gloss., dus *beweven: verkrijgen*, even als *bejagen*. Zoo ook het gedicht *vander Siele*, enz. (BLOMMAERT, *Theophilus*, p. 64, *Belg. Mus.*, II, 74) vs. 265:

Die de helle hevet beweven,
Ewelijc moet hi daer in bleven,
Hem en worde niet om al die leven,
Ter hellen enen dach respijts gegeven.

De *Visio Philiberti* (TH. VON KARAJAN's *Frühlingsgabe*, S. 95) waarvan het Vlaamsche gedicht eene navolging is, heeft daarvoor vs. 246:

Nam si illic veniunt damnatae personae
Mortales, subaudias, pro transgressione
Non est spes ulterius de redemptione.

en de Mhd. vertaling aldaar, bl. 113 vs. 415:

Wer eines kumt zur helle pin, enz.

Een ander *beweven* alhier vs. 242.

Vs. 141. *Ondersteken*, *gestut*, *voorzien*, verg. Mhd. *underlegen*.

Vs. 143—146. Als men deze regels met het Latijn ver-

gelijkt, zal men zien dat *ze* geene vertaling van het 26 *Dist.* uitmaken; ik heb ze evenwel hier geplaatst omdat de Dietsche vertaler zich niet altijd streng aan zijn voorbeeld houdt, en het misschien meer geraden oordeelde zijne lezers het verkeer met dubbelhartigen en verraders te ontraden, dan hen aan te moedigen de valsche vrienden met gelijke munt te betalen. In het Comb. HS. staat dit couplet ook hier ter plaatse, overigens vergelijke men *Dist.* III, 5. De *Leken Spieghel*, III, 3, 83:

Ghi sult ooc in allen steden
Met sinne ende met hovescheden
Uwe dadinghen houden altoos;
Maer vindi liede die sijn loos,
Ongheraect ende quadertieren,
Die in deser felre manieren
U dus willen voor gaen,
Die so moghedi wederstaen
Metten selven datsi leren:
So moghedi hart met harde keren.

En *Doctrin.*, 2, 2101:

Eest oec dat een gheveinst vrient
U met sconen ghelate dient,
Doet hem dies ghelijcs weder dan,
Alsoe Catoen leert, die wise man,
Die vele wijsheden wiste;
Soe loent men daer list met liste.

Vs. 151—154. *Leken Spieghel*, III, 3, 323:

Sidi mit kindren verladen,
Die ghi niet wel en cont beraden,
So doetse dan daertoe keren,
Datse hare ambocht leren,
Also, datsi hem gheneren,
Ende winnen selve datsi verteren.

Vs. 158. Hierna ontbreekt de vertaling van verschillende *Disticha*: eenige daarvan zijn overgebragt in den *Leken Spieghel*, III, 3, 395 vlg.

[30.]

Dinghe daer ghi of castij
U kindre in enigher tijt,
Die en doet selve meer noch minder.
Meestre die oec leren kinder
En sullen selve twint hanteren
Datsi haren jongheren blameren.

[31.]

409 Alse ghi wilt bidden yet,
So merct wel ende voorsiet
Of die bede hovesch si
Ende ooc redenlijc daerbi,
Ende ofte men machtich is dan
Te doene dat ghi hem legt an.

[32.]

419 En set ooc den vreemden twint
Boven hem dien ghi wel kint;
Want ghi niet en sijt ghewes
Ofte een vreemde des waert es.

Vs. 159—162. De vertaling is weêr buitengemeen vrij: het Latijn heeft:

Ne dubita, quum magna petas, impendere parva:
His etenim rebus conjungit gratia caros.

Vs. 162. Hierna ontbreken weder eenige *Disticha*: twee daarvan heeft de *Leken Spieghel*, III, 3.

[36.]

439 Ic rade u, dat ghi en selt
Houden en gheen ghescelt,
Noch ooc gheen perlement,
Jeghen den ghenen dien ghi kent
Die u vrient ofte gheselle si;

[34.]

444 Al waerdi machtigher dan hi,
Ende ghine wel mocht verwinnen,
Ghi sult u nochtan versinnen
Ende hem verdraghen, dat is goet,
Ende sult peinsen in uwen moet,
Dat mids een cleine discoort
Vrienscap wert dicke ghescoort.

[37.]

461 Als u bode heeft misdaen,
So en suldine niet slaen;
Maer ghi sult temperen uwen moet,
Ende sparen u selven ende ooc u goet.

Vs. 179. In het C. HS. ontbreken de regels 171—172 en 181—182. Uit de regels 179—180 en 173—174 is een onzinnig couplet gesmeed: zie KAUSLER's *Denkmäler*, II, 609 vs. 278.

Vs. 186. Van de hier achter uitgevallen *Disticha* heeft de *Leken Spieghel* er een (II, 2) III, 3, 479:

Dune sout in enghenen stonden
Na hemelschen dinghen gronden,
Noch ooc ondersoeken mede
Na ons heren Gods heimelichede;
Want dat ware al pine verloren;
En sal ghenen mensche toe horen.

Vs. 187—190. *Leken Spieghel*, III, 3, 671:

Ghi en sult in gheenre tijt
Schelden als ghi erre sijt
Om dinc die u niet cont en es;
Want erscap, sijts ghewes,
Hout u so stijf ghesint,
Dat ghi die waerheit niet en kint.

Doctrin., 2, 803:

Catoen heeft aldus gheset:
Om dinc die ghi niet seker en wet,
Oft die u niet ane en gaet,
Soe en strijdt niet, dats mijn raet.
. . . .
789 Erscap ontset soe den man,
Dat hi dat recht ghesien en can.

Vergelijk ook *Doctr.*, 2, 563.

Vs. 190. Van de hierna ontbrekende *Disticha* leest men er twee in *Der Leken Spieghel*, III, 3.

[II. 5.]

679 Dat ghi vroedelike leeft
Van dien dat u God gheeft,
Dat moet u emmer vromen;
Maer als u vriende over comen,
Ofte alst eyscht die tijt,
Willic dat ghi costelijc sijt,
Na dattie tijt es ofte die vrient:
So hebdi der wijsheit ghedient.

[II. 6.]

495 Die van armer cleinre haven
Te gróten state wart verhaven
En sal niet te hoghe climmen:
Hets goet biden lande zwimmen;
Want die alte hoghe begaert
Aerselt sulcstont achterwaert
Ende valt neder onder voet.

Vs. 191—194. Deze regels zijn mijns erachtens eene vertaling van het Latijn.

Cui scieris non esse parem te, tempore cede:
Victorem a victo superari saepe videmus.

In het C. HS. staan ze evenwel tusschen vs. 406 en 407 (*Dist.* IV, 38 et 40), zie KAUSLER's *Denkmäler*, II, 606, en dan zouden ze eene navolging zijn van:

Cede locum laesus fortunae, cede potenti.
Laedere qui potuit, prodesse aliquando valebit.

Vs. 196. *Gewerden.* Vergelijk *Karel de Groote*, II, 1732, 1735; *de Rose*, 5604; VELTHEM, III, c. 38, 42, enz.

Vs. 202. Het hierna uitgevallen *Distichon* heeft de *Leken Spieghel*, III, 3, 1143:

Alse veede oft discoert versoent es
En sal nieman vermanen des
In arghe in gheenre wisen;
Want die veede mochte weder risen.

Vs. 203—206. *Doctrinale*, 2, 2425:

Die hem selven prijst, dats een sot,
Want tfolc maecter met sijn spot.
Lof ende prijs in eyghenen mont
Wert onstinert (?) talre stont.

Vs. 215—218. *Leken Spiegh.*, III, 3, 983:

Scuut luxurie talre stede,
Daertoe nijt ende ghierichede·
Luxurie stuert, des sijt vroet,
Smenschen ziele, lijf ende goet,
Ende es oec blame, dat ghijt wet,
Vore Gode ende den mensche met.

Vs. 218. Het hier achter ontbrekende *Distichon* wordt herdacht in den *Leken Spieghel*, III, 3, 149, waar de inhoud van verscheiden *Disticha* te zamen wordt genomen:

Met hem die clappen gherne,
Ofte die sijn van quaden scherne,
Ofte van aerde gherne scelden,
Ofte ter gramschap lichte helden,
Ofte archeit minnen voor doogt,
Suldi wandelen so ghi minst moogt;
Want die hem quaets onderwint
Wart daer gherne of ghescint;
Want al ware een goet man, dat verstaet,
Men souden houden over quaet.
Maer wandelt een quaet mitten goeden,
Men salne te beter vermoeden.
Daer omme seit, alsic versta,
Cathoen: *cum bonis ambula;*
Want biden goeden machmen leren
Vele duechden ende eren,
Ende biden quaden anders niet
Dan scade, scande ende verdriet.

Dat hier eene quintessens van eenige *Disticha* wordt gegeven, blijkt uit de woorden: *cum bonis ambula*, die in de tot ons gekomen *Disticha* niet gevonden worden, maar de VIIe uitmaken der *Breves Catonis Sententiae*. Van daar dat men ook in de *Doctrinale*, 2, 403, leest:

Daer omme selen wi sunderlinghe
Scuwen der quader wandelinghe,

Ende metten goeden altoes gaen,
Als ons Catoen doet verstaen.

Vs. 226. Het ontbrekende *Dist.* 23, is vertaald in den *Leken Spiegh.*, III, 3, 569:

Al es dat ghi die zondaren
Op aertrike wel ziet varen,
Ende ghemint metten heren,
Daer omme en suldi niet keren
Ter archeit, in gheenre wijs;
Al hebben si hier den prijs,
Hi vergaet hem metter vaert.
Die lichtste wech ter hellen waert
Dat is voorspoet in zonden,
Alse ons die wise orconden.

Vs. 227—230. Verg. *Leken Spiegh.*, III, 3, 869:

Ghi selt met beschedenheden
Overpeinsen wat ghi hebt leden
Ende wat u hier na mach ghespoeden,
Ende selt wijslec verhoeden,
Vroech ende spade, van alle dien
Daer u ave mach messchien;
Want die worp diemen comen siet
Quetst men dan diemen en siet niet.

Vs. 231. Het 25e *Distichon* van dit boek schijnt vertaald te zijn in den *Leken Spiegh.*, III, 3, 579:

En hebt niet te groot toeverlaet
Op u goet leven, dats mijn raet.
En meshoopt ooc in gheenre tijt
Daer omme dat ghi in zonden zijt;
Heeft men huden een goet leven,
Men mochter morghen uut sneven:
Is men heden een zondaer,
Men is morghen van zonden claer.

Het 29e *Dist.* heeft *Leken Spiegh.* t. a. p. 861:

Des die liede volghen ghemene
Dat en wederseght niet allene;

Veelre liede raet, dat verstaet,
Es beter dan ééns mans raet,
Ende woudi daer jeghen stunen,
Men soudu vore sot runen,
Ende soe soude dan u name
Over al sijn onbequame.

Vs. 235—238. Deze regels hebben wel eenige toelichting noodig, vooral de twee laatste:

Laetstuut ooc, hets mi gast;
Ende metti saelt wesen vast.

Dit moet klaarblijkelijk de vertaling zijn van:

Sin autem spreveris illud,
Non me scriptorem, sed te neglexeris ipse,

en ik zou het aldus verklaren: »laat gij het, *mij raakt* (of deert) *het niet*, maar gij zelf zult er bij voortduring de gevolgen van smaken."

Het komt hier vooral aan op de beteekenis van *gast*.

Het zelfstandig nw. *gast* beteekent: *vreemdeling*, *vijand*, *strijder*, *gastvriend*, *gastheer*. Dit is bekend. Mij schijnt het zeker, dat het oorspronkelijk een adjectivum was, ident met *wast*, waarvan het Mhd. *waste*, *wasten* (zie ZIEMANN's *Mhd. Wtb.*), en *wasteren* (KAUSLER, *Denkmäler* I, 2813, 2851, 2924), — ons tegenwoordig *woest* (1).

Opmerkelijk is de uitdrukking in den *Lancelot*, II, 35835 (1 Deel, bl. 240 mijner aanstaande uitgave), waar gesproken wordt van Perchevaels moeder, wier eenzame afzondering bekend is:

Ende nadien
Voer hi sine moeder sien,
Die hi vant wel *woestelike*.

Dus laten zich de voorbeelden verklaren door ZIEMANN i. v. *gast* bijgebragt: Er was *des gelouben gast* = hij was ongeloovig; *der êren gast* = *eerloos*; en de uitdrukking *gast tuon* (met den APGZ) = berooven.

Gast beteekent dan: *afgezonderd*, *ledig*, *vreemd*, *beroofd*.

(1) BILDERDIJKS verklaring, *Versch.*, I, 82, en TERWENS afleiding *Etym. Wdb.* 208, zijn te ver van de waarheid om er slechts een oogenblik bij stil te staan.

Zoo staat het dan ook in onzen tekst tegenover *vast.* » Aan u zal het vast zijn, *becliven:* mij daarentegen zal het vreemd zijn, niet raken."

Voorts schijnt *gast* bij ons in het algemeen *slecht*, *bedorven* te hebben beteekend (even als in het Fransche *gaste*, *gâté*, het Italiaansche *guasto*, de beteekenis van *ledig* tot *bedorven* is overgegaan), als blijkt uit de plaatsen van HILLEGAERTSBERCH en uit *der Minnen Loep* door mij aangehaald in het Glossarium op de *Doctrinale.*

Vs. 239—242. *Doctrinale*, I, 134:

Catoen seit, die wise here,
Tsmenschen leven sonder lere
Es als een beelde dat es doet;
Lerens soe es altoes noet.

Vs. 242. Hier achter ontbreekt een *Distichon*, waarop *De Doctrinale* zinspeelt, 3, 1621:

Men seit daer een vers int latijn,
Dat scone zeden beter sijn
Dan enech ander doeght mach wesen:
Dit mach men in Catoene lesen.

Vs. 247—250. Het is niet onwaarschijnlijk dat de *Leken Spieghel* dit *Distichon* op 't oog heeft, III, 3, 56:

Alse ghi voor a recht sult spreken
Ofte uwes vrients woort vertreken,
So suldi u te voren versinnen
Hoe ghi u redene sult beghinnen
Ende tuwen scoonsten leiden voort.

Vs. 250. Het zesde *Distichon* van dit boek heeft de *Leken Spiegh.*, III, 3, 167:

Ghine sult u niet ledich maken,
Maer onledich in goeden zaken
Suldi wesen vrooch ende spade,
So werci bi Cathoens rade;
Want ledicheit, sijts ghewes,
Van alre quaetheit voetsel es.

Doctrinale, 2, 2679:

Ledecheit, voer alle saken,
Can die liede onduchtech maken,
Ende luxurieus oec mede,
Ende vertraghen alle lede,
Ende can oec die liede leiden
Nalechs tote allen argheiden.

(Verg. alhier vs. 51—54 en de Voorrede). Ook in *Jans Testeye*. (Zie *Verslagen en Berigten der Vereeniging ter bevordering der O. Ned. Letterkunde*, 1845, bl. 46:)

Wantmen in Cathone ghescreven siet,
Dat ledicheyt tallen stonden
Voeden can die sonden.

Vs. 251—254. In den *Leken Spiegh.*, III, 3, 515:

Al ist dat enich mensche pleecht
Des, daer begrijp of arch in leecht,
Dies en saldi verseggHen niet;
Lichte het is u selven ghesciet
Des ghelijcs, ofte uwen vrient,
Die des ooc heeft verdient:
So mochtmen u dan weder biten
Ende dat selve ooc verwiten.

Vs. 259—262. *Leken Spiegh.*, III, 3, 1159:

Eest dat u raet gheven can
Een knecht, een kint, oft een arm man,
Daer ghi orbore inne siet,
Dien raet en versmaedt niet;
Een die al ware verdoert
Mochte spreken en vroet woert.

Vs. 263—266. *Leken Spiegh.*, III, 3, 141:

Ghi sult wel te voren mecken
Hoe verre dat u renten strecken,
Ofte hoe groot mach sijn u nere,
Ende daer na set dan u tere;
Want het is herde zaen vertaert
Dat men langhe heeft ontspaert.

Vs. 275—278. *Leken Spiegh.*, III, 3, 489:

Ic rade u dat ghi niet en bestaet
Dinc die boven u macht gaet;
Want hets scande den man,
Dat hi niet volbringhen en can
Dinc die hi begonnen heeft,
In wat state dat hi leeft.

Vs. 286. *Dist.* 18 heeft de *Leken Spiegh.*, III, 3, 529:

Alse ghi plaghe hebt of ongheval
Suldi peinsen dat u dat al
Bi uwer verdienten coomt toe,
Ende sult verduldich sijn alsoe,
Ende van dien u sculdich gheven.

Vs. 287—290. *Leken Spiegh.*, III, 3, 929:

Ter taflen daer ghi vremde sijt
Soe sprect luttel talre tijt;
Die u niene kennen souden
U over dronken houden,
Oft over sot, oft ongheraect,
Waert dat ghi te vele spraect.

Vs. 291—294. *Leken Spiegh.*, III, 3, 995, minder juist:

Alse die man verdienet des,
Dat sijn wijf gram op hem es,
Soe sal hise verdraghen dan,
Ende dwijf oec alsoe den man;
Want die vroede Socrates seit,
Dat het es groete wijsheit,
Dat hem die mensche daertoe keert
Dat hi thuis verdraghen leert:
Soe mach hijt connen dan te bat
Als hi comt in vremder stat;
Want verdrach bringhet in
Meneghen raet ende groet ghewin.

Doctrinale, 2, 1921:

Om uwes wijfs wenen en seldi
Niet droeve sijn, gheloves mi;
Want metten tranen die si laet
Hore gramscap te male vergaet.

. . . .
. . . . des wijfs gramscap gheit
Boven alle gramheit,,
Die wile dat si duert,
Als ons her Catoen ruert.

Vs. 303—306. Deze vier verzen komen in den Cato niet voor: ze schijnen mij eene ampliatie te zijn van het vorige *Distichon*, waarop ze in het Comb. HS. volgen, zie KAUSLER's *Denkmäler*, II, 605.

Vs 311—314. Eene toespeling op dit *Distichon* heeft *de Doctrinale*, 2, 1647:

Wi lesen oec van Catone,
Dat hi leerde sinen sone,
Dat hi vader ende moeder ere
Ende verbolghe nemmermere.

Vs. 319—322. *Leken Spiegh.*, III, 3, 389:

En spaert in gheenre stonde
Goet jeghen uwe ghesonde;
Ghine hebt der live maer een:
Verliesdi dat, ghine hebt geen,
Maer goet mach comen ende gaen
Also alst dicwile heeft ghedaen.

Vs. 322—326. *Leken Spiegh.*, III, 3, 1207:

Als vader oft moeder tonrechte
Op u schelden ofte te rechte,
Soe wacht dat ghi u niene stoert,
Noch en andwerd niet en hart woert;
Maer vervolghse met soetecheden,
Tote dattie gramscap es leden.

Vs. 327—330. Beter *Doctrinale*, 2, 2755:

Catoen seit, die wise man,
Alse u luxurie gaet an,
So betijt ure kelen des,
Want si uwes buics vrient es.

Vs. 334. Het zestiende, ontbrekende, *Dist.* leest men in de *Leken Spiegh.*, III, 3, 699:

Scuwet der vrecheden name;
Want vrecheit is ene blame,
Die den mensche onwaert maect
Over al daer hi ghenaect.

En beter in *de Doctrinale*, 2, 2844:

Catoen leert ons, die wise man:
Ghebruct uwes selfs, wats ghesciet,
Ende name des vrecs altoes vliet.
Wat hulpt u rijcheit inder tijt,
Als ghi arm van herten sijt?

Vs. 335—338. *Leken Spiegh.*, III, 3, 1191:

Wildi eersam gheheeten sijn
Ende name hebben goet ende fijn,
Soe vliet alle die zaken
Die oneersaem leven maken.

Vs. 342. Hoewel de lezing van C. beter met den Latijnschen tekst overeenkomt, (puerilis sensus in illo est) heb ik die niet behouden, omdat ik den vertaler geen onzin heb willen in den mond leggen.

Vs. 363. *Als di twivelet. Twivelen* gewoonlijk als impersonale gebruikt, met DPGZ. Zie 't Glossarium op *de Doctrinale* en verg. GRIMM, *Gramm.* IV, 241.

Vs. 363—366. *Leken Spiegh.*, III, 3, 1199:

Ghi selt uwen sin daertoe keren,
Dat ghi altoes selt leren
Ende onthouden: daer in leit
Ere, doeght ende wijsheit;
Want leren es groete ere,
Ende soe wie versmaedt die lere,
Hi es alre scanden wert,
Ende ets recht dat hi mesvert.

Vs. 367—370. De vertaler heeft slechts het eerste gedeelte van 't *Distichon* overgebragt, dat in zijn geheel luidt:

Cum Venere et Baccho lis est, sed juncta voluptas;
Quod blandum est animo complectere, sed fuge lites.

Vs. 375—378. De zin dezer regelen is: Als gij minder gelukkig zijt dan gij zoudt wenschen, en ge dan eens anders welvaart met leede oogen aanziet, zoo handelt ge slecht.

Vs. 383. Beter: Jeghen goeden ende rechten.

Vs. 387—390. *Leken Spiegh.*, III, 3, 1229:

Eest dat u scade ghesciet,
Daer omme en droevet niet,
Want doetse u int herte wee,
Soe hebdi der scaden twee.

Verg. vs. 276:

Al sidi mate van goede,
Sijt blide in uwen moede;
Dat sekerste dinc dat enich es,
Dats blide armoede, sijt seker des.

Vs. 399—402. *Doctrinale*, 3, 1423:

Seneca seit, dat hi qualec leeft,
Die den hoep op lange lijf heeft,
Want hi hem selven sere liecht,
Ende ane ziel ende lijf bedriecht:
Des ghelike seit Catoen met.

Vs. 403—406. Daar het onderscheid niet meer te pas kwam of men Gode wierook dan kalveren zou offeren, was het natuurlijk dat de vertaler CATO's woorden wijzigde.

Vs. 427—430. Deze strophe, althans de twee eerste regels, is duister; het Latijn heeft:

Morte repentina noli gaudere malorum:
Felices obeunt, quorum sine crimine vita est;

hetgeen de een heeft willen emenderen door in stede van

malorum te lezen *tuorum* (zie de editie van ARNTZENIUS, p. 325), de ander door den aanvang van het tweede vers te veranderen in *sic plures obeunt.*

Vs. 431—434. Het *Distichon* dat door deze regels vertegenwoordigd wordt, is op verschillende wijzen gelezen (1), als:

Quum tibi sit conjux, ne res et fama laboret,
Vitandum ducas inimicum nomen amici,

of met verandering van het eerste vers:

Quum tibi sit conjux nec res, ne fama laboret, enz.

of met verandering van het tweede:

Vitandum ducas inimicum nomen amicae.

In den eersten regel heeft onze vertaler stellig gelezen *nec*, doch het tweede vers schijnt hij met een half oog bezien, en voor *amicae* gedroomd te hebben *avaritiae.*

(1) Zie de uitgave van ARNTZENIUS, *Amst.* 1754, p. 326—27 en 573.

LES DISTIQUES DE CATON

PAR

JEHAN LEFÈVRE.

Cette traduction est tirée du manuscrit No. 711 de la bibliothèque royale de la Haye. Dans sa *Troisième lettre à M.* DE SALVANDY, *sur quelques-uns des manuscrits de la B. R. de la Haye* (p. 34), M. ACHILLE JUBINAL le classe parmi les mss. qui » ont peu d'intérêt." M. PAULIN PARIS au contraire (*Les manuscrits françois de la Bibl. du Roi*, V, 11) affirme que les vers de LEFÈVRE » sont bons et bien tournés; ils sentent l'époque littéraire de CHARLES VII." Mon ami JUBINAL ne m'en voudra pas d'avoir fait prévaloir l'opinion de son » maître et ami." D'ailleurs le savant éditeur de Rutebeuf peut bien avoir raison sous son point de vue.

M. PAULIN PARIS a tiré de l'oubli le nom du poète: voyez sur lui et ses oeuvres l'ouvrage cité p. 10—13.

Le manuscrit qui contient les *Distiques* est un in-4° de la moitié du XVe siècle. Le traducteur a omis le 10e distique du livre 1er, ainsi que le 2e du troisième livre: un feuillet s'est perdu, contenant les distiques 30—36 du premier livre.

J'ai cru pouvoir passer sous silence quelques transpositions malheureuses du scribe, et j'ai laissé de côté l'original qui, dans le manuscrit, accompagne la traduction. Du reste je donne la leçon telle qu'elle se trouve dans le manuscrit, sauf les erreurs nombreuses du rubricateur, dont je n'ai pas tenu compte.

Cathon fut preux chevalier et saige homme:
Maintz bons conseil en la cité de Romme
Donna jadiz pour la chose publique;
Ung livre fit vaillant et actentique,
Par grant amour lui mit son propre nom.
Julles Cesar, ung homs de grant renom,
Sur les Rommains lors governoit l'empire.
En ce monde, qui va de mal en pire,
Meust discort entre Sin et Pompée,
En Thessaille le vaincquit à l'espée.
Adonc Cathon, qui moult ayma franchise,
Pour eschever de Cesar l'entreprise
En Libie ala avec sa route;
Illec morut. De celle ystoire toute
Ne diray plus, pour les alongemens,
Car parler veulx des bons ensengnemens
Que Cathon fit pour son filz chastier:
Par son moyen lez vous veult envoyer.
Si scay-je bien que pieça et ainçois
Que fuisse nez ilz sont mis en françois,
Par maintes fois ay véu les romans
Qui dient: » *Seignors amis, je vous commans.*"
Ce qui y est ne veulx-je point remordre,
Mais les bons vers tous repeter par ordre.
Je suis *Fevre*, si scay le mistière
Que deux pevent forgier d'une matière;
Exemple metz d'ung vielz fer que l'en forge:
Qui de rechief le met dedans la forge
Il devient neuf à forgier sur l'enclume.
Prenez en gré le dit de ce volume,
Et, sy vous plait, mettez en voz tables;
Vous y pourrez trouver de bons notables.
Quant vous l'aurez ouy tout à loysir
Le plus plaisant des deux pourez choisir.

Certes, mon cuer souspiroit de douleur
Quant j'apparceus l'erreur et la fouleur
De pluiseurs gens, qui griefment mesprenoient
Contre bonnes meurs et mal se gouvernoient.
En bonne foy me cuiday traveillier
Au secourir et à eulx conseillier
Pour amender leur folle opinion,
Et mesmement en bonne entençon,
Affin qu'en bien et en gloire vesquissent
Et en leur temps à honneur acteinsissent.
Mon très-chier filz, se tu crois ma doctrine
Mieux en vauldras: par ceste discipline
T'enseigneray la manière et l'usaige
Pour ordonner les meurs de ton couraige;
Or lis donocques ce mien enseignement,
Au retenir mets ton entendement,
Car cil qui lit ne peut gaires apprendre
Se de bon cuer ne met paine à entendre.

Supplie à Dieu. Ton père et ta mère ayme.
Garde le don que ton amy te donne;
A ton povoir lui rends et reguierdonne.
Aourne-toy aux marchiesz et aux plaids.
Ensuis les bons, eschève les mauvais.
Regarde bien à cui tu dois donner.
A nul conseil ne vas sans appeller.
Soyes sobres et te tiens nectement.
Les gens salue bel et honnestement;
Et par raison se de toy vois gragneur,
Donne-lui lieu et le nomme seigneur.
Ton maistre craingz et garde sa vergoingne.
Ne bois pas trop, c'est mauvaise besoingne.
Pour ton pays te combas fermement,
Et ne croy pas les dis de fole gent.
Foles femmes dois haïr et blasmer,
Et t'espeuse te command à amer
E honnourer et tenir chièrement.
Jure petit, garde ton serment.
Lis les livres souvent se me veulx croire:
Ce que liras recommande à mémoire.
En tes euvres adjouste diligence
Et eschèvez vice de négligence.

Tes enfans dois enseignier à bien faire.
Soyes courtois, souef et débonnaire.
Ne t'avance de nullui escharnir.
En jugement te dois de sens garnir,
Et jugier dois par raison et mesure.
A telz jeux joue qu'il ny ait mespresure;
Joue au sabot, fuis les jeux dommaigeables,
Et meismement ceux des dez et des tables.
Remembre-toy des biens qui te sont fais.
Se tu fais bien à aultrui si t'en tais.
Fais justice. Pourte amour voulentiers,
Si en vivras plus seins et plus entiers.

Soyes certains que Dieux est, et dois croire
Que les dictiers nous en donnent mémoire:
Ton couraige dois fichier et ta cure
A lui amer de ta pensée pure.
Viellier est bon: dormir fait les gens nices.
En long repoux se nouricent les vices:
Luxure y maint, glotonnie et yvresse,
Et accide qu'on appelle paresse.
C'est grant vertu de sa langue reffraindre:
A plus grant bien ne pourront homs attendre,
Car peu parler et par raison soy taire —
Prouchain est à Dieu cil qui scet cela faire.
De ton propoux changier et trop muer
Te pourroit l'en despire et arguer;
Homs qui souvent à soy-mesmes discorde
Avec autruy ne peut avoir concorde.
Regarde-toy quant les meurs et la vie
Des aultres gens veulx blasmer par envie,
Se d'autrui veulx dire mal ou diffâme:
Nul homs ne vit en ce siècle sens blasme.
Ne retien pas à toy choises nuisans,
Combien que soyent chières ou desduisans;
Tu dois laissier richesses dommaigeables.
Selon le temps prens choses prouffitables.
Soyes constant, débonnaire et fermes
Si com la chose le requiert en ses termes.
Le saige homme par les cours de sa vie
Mue ses meurs sens point de vylonnie.
Quant ta femme de tes serfs se complaint,
Ne la croy pas, ne t'esmeuf pour son plaint;

On voit souvent que femme à tort se claime
Et qu'elle het ce que son mary ayme.
N'estrive pas contre vaines paroles,
De ces gengles que dient ces gens foles.
Chacun parle de folie ou science,
Mais peu en sont qui aient sapience.
Quant il te plait aucun amonester
D'aler o toy, et il veult contrester,
Se tu l'aimmes ne te désiste mie
Pour son reffus, mais doulcement le prie.
Ayme chascun, mais toy premièrement;
Soyes sy bon, et fais bien tellement,
Avec les bons qui sont de bon couraige,
Que t'en ne puissent ensuir nulx dommaige.
Ne t'entremetz de raconter nouvelles,
Que on ne die que son controuvé telles;
Car se taire ne peult à nullui nuire,
Mais trop parler pourroit homme destruire.
Ne promets pas chose à toy promise,
Jusques à tant que devers toy soit mise;
Par pluisors gens est mainete chose dicte
Qui trop parlent, pour ce est la foy petite.
Se aucun te loue faiz-en le jugement
De toy-mesmes, car tu scez proprement
Se ce est à tort ou se la chose est voire,
Dont aux autres plus qu'à toy ne doys croire.
Bienfait d'aultrui ne dois tu pas celer,
Ainçois le dois compter et reveler;
Et se tu fais aux aultres aucun bien,
Par mon conseil, tas-toy et n'en dys rien.
Et se tu es viellaert et de grant éaige
Des fais d'autrui dois jugier comme saige,
Et se tu juges les gens en ta viellesse
Souviégne-toy des fais de ta jeunesse.
S'aucuns gens ensemble parlent bas
Chaloir n'en dois, si ne t'en esmeut pas.
Toudis cuide homme souspectonnable
Que l'on die ce de quoy il est coulpable.
Quant tu es en eur tu dois tellement faire
Que eschever puissies toute chose contraire,
Car par ung cours les choses derrières
Ne sont mie tousjours respondant aux premières.
Com nous ayons fraille et doubteuse vie

Je te conseil que tu ne mects mie
En mort d'aultrui ton ceur ne ta fyance:
D'en mieulx valoir n'ayes jà espérance.
Se petit don poure ami te donne,
La bonne volenté de sa pouvre personne
Dois prendre en gré et louer plainement,
Car tel ami t'ayme perfaitement.
Enfant tout nuz t'a procréé nature,
Riens n'appourtas, tout gist à l'aventure:
Soyes preudoms de bonne conscience:
Ta poureté dois prendre en pacience
N'ayes paour ne doubte de la mort
Qui en la fin à tout ravir s'amort;
Qui la craint trop, il en pert vie et joye,
Et eschever ne la peut par nulle voye.
Se fortune t'a en tel estat mis
Par ces mérites que n'ayes nulz amis,
Pour ce ne dois tu pas Dieu accuser
Ne par laiz motz des meffais l'accuser.
Par espargnier et tes choses garder
Te pourras tu de poureté garder:
Tu dois doubter tousjours, comme qu'il aille,
Que garnison en la fin ne te faille.
Se donner veulx ne prometz par deux fois;
Par tost donner ton don emploier dois
Puis que tu veulx largesse maintenir,
Ou pour bourdeur on te poura tenir.
Amis loyal est qui de bouche faint
Et non de cuer, bien dessert que on l'aint.
S'ainsi le fais de sens seras garny,
Car par ung art sera l'autre escharny.
Ne loue homme pour sa doulce parole:
Par belle parolle te déçoit et affole,
Ainsi com l'oiseleur l'oiselet si deçoit
En frételant quant ès las le reçoit.
Se planté as enffans et peu de rente
Et poureté son estat te présente,
Aucun mestier fais à chascun aprendre
Pour sa vie de souffreté deffendre.
Ce qui est vil ay-je véu chier tenir,
Et le chier temps à vilté revenir:
Prens-y garde sens estre vicieux
Ne convoiteux ne avaricieux.

Ne fais pas ce que souloies blasmer
. . . .
. . . .
Se tes servans pour coulpe ou meffait
Te couroucent ou en dit ou en fait,
Espargne-les par moderacion
En actrempant dure correxion.
Quant aucun peuz vaincre ou surmonter
Souffre de lui; j'ay ouy raconter
Très-grant vertu de meurs et grant science
Est de nourir en son cuer pacience.
Se par labeur as des choses acquises,
Garde-les biens, car se tu t'en advises,
Quant ung homs a de labourer le soing,
En grant dommaige lui croit mortel besoing.
De ton eur dois-tu faire largesse
A tes amis, charité et liesse;
Mais dessus tous de ce soyes certains,
Qu'a toi-meismes dois estre plus prouchains.

Se veulx savoir les labours de la terre
Lis Virgile; mais se tu veulx enquerre
La nature des herbes et des escorces,
Maistre Macre t'enseingnera leurs forces.
Les batailles des Rommains et d'Aufrique
Quiers en Lucain si ton cuer s'i applicque.
Et si te plait aamer par amours
Quiers Ovide qui t'en dira les tours.
Et s'en tout ce ne veulx mectre ta cure,
Aprendre dois les motz de l'escripture:
Saige seras se de cuer ensuir
Peux les vertus et les vices fuir.
Or viens avant, aprens fort en lisant,
Car ne lairay pour villain mesdisant,
Ne par envie, ne pour détraction.
Que ne te monstre ceste correxion.
Se aux estranges tu peux proufit pourter
Faire le dois, et eulx reconforter;
Ung royaulme ne vault pas tant à certes
Com d'acquérir amis par ses dessertes.
Les secrez Dieu ne dois pas enserchier,
Ne les haulx cieulx en leurs cours reverchier;
Tu es mortelz, tes fortunes sont telles:

Curer ne dois que des choses mortelles.
  C'est folie de la mort trop doubter,
Car en tous temps se vient ès gens bouter :
Qui la craint trop il n'en eschappe mie,
Et si en part les joyes de sa vie.
  N'estrive pas de chose non certainne,
Se couroux as à repaisier metz painne ;
Ire empesche le sens d'umanité,
Que homs ne peut discerner vérité.
  Quant il affiert pour honneur ou deffense
Hastivement dois faire ta despense
Pour mieulx valoir ; je t'asséhure par Dieu,
Donner est bon quant temps en est et lieu.
  Du trop avoir ne peut-on bien jouyr,
Mais du petit se doit-on resjouyr :
La nef ne craint que tempeste la fierre
Qui pourtée est en petite rivière.
  Le saige dit que fol est qui raconte
Des compaignons chose dont ayent honte ;
Car par plusieurs est le blasme scéu
Qui par ung seul estoit àppercéu.
  Ne cuidies pas ceulx qui sont entachiés
De mal faire cy gaingnier leur péchiés :
Par aucuns temps les péchiez se tapissent
Puis apparent et sont qui les pugnissent.
  D'ung petit corps ne despis la foiblesse ;
Car du conseil d'onneur et de noblesse
Vault mieulx souvent petite créature
Combien que n'ait les forces de nature.
  Seuffre à la fois et espargnes cellui
Du quel tu scés qui est pluffort que lui :
On voit souvent que le vaincu se vange
De son vancqueur et y acquiert louange.
  A ton amis n'estrive ne ne tance
Aucune fois grant riote commance
Par petiz motz, et tant se multiplie
Qu'il en avient grant mal et grant folie.
  Point enquerre ne dois ne diviner
Chose dont Dieu doye déterminer,
Car chascun qui qu'en doye douloir
Ordonnera du tout à son voloir.
  Du bien d'autruy ne soyes envieux,
Ne des joyaux avoir trop curieulx,

Car se l'envie n'est de bonne nature
Toutefois est à soustenir trop dure.
Se on te fait tort en aucun jugement
Ayes fort cuer contre faulx jugement ;
Nul homs ne peut avoir longue maistrise
De la chose par félon cuer acquise.
Se gens tansent ne le repète mie,
Car la tanson est de paix ennemie;
Il appartient aux mauvais de mesdire,
Et ceulx mentent qui sont méhuz en ire.
De toy louer ne te dois entremectre,
Ne du blasmer : ce te deffent la lectre:
Blasme pour mal et loux pour la victoire
Quirent les folx méhuz de vaine gloire.
Atrempe-toy en faisant ta despense:
Quant elle croit si considère et pense
Qu'en brief temps est la chose despendue
Qui longuement a esté attendue.
En temps présent dissimuler convient
Pour pratiquer estat, bien m'en souvient;
C'est science que le fol contrefaire
Aucune fois pour mieulx aux gens complaire.
Tu dois fuyr le péchié de luxure
Et eschever avarice et usure,
Car par ces vices est la vie blasmée:
Contraires sont à bonne rénommée.
En riens ne croy de jengleurs les nouvelles,
Car à mentir ont les langues isnelles;
Leurs paroles font forment adoubter,
Et n'y doit l'en point de foy adjouster.
Se tu bois trop jusques ad ce que yvresse
Te fait péchier, par toy-meismes est-ce:
Ce ne fait pas le vin que prins as en la coupe;
Sur toy qu'ainsy le bois en doit estre la coulpe.
De ton conseil secret et ton affaire
Dois-tu parler à léal sécrétaire;
Et se ton corps a besoing de curer
A loyal mire en fais bien procurer.
Quant il te vient desplaisir ou outraige
Paciemment pourte-le en ton couraige;
Fortune trait maint dart et mainte fleiche
Aux malheureux afin qu'elle les blesse.
Regarde doncques les cas qui pevent venir

Que tu los puisses en souffrant soustenir:
Se tu les garde avant qu'il te fière
La blessure t'en sera plus legière.
N'esmues ton cuer pour les choses adverses,
Car elles sont contraires et diverses,
Mais en ton cas retiens bonne espérance
Jusques à la mort, et ayes actrempance.
Se choise voiz qui te soit convenable
Prens-la pour toy se par toy est prenable:
Tel a son chief orendroit chevelu
Qui deviendra tout chauve et tout pelu.
Voy devant toy, regarde par derrière,
Le temps présent, du futur la manière:
Ensuys Dieu et te metz en sa garde,
Qui d'une part et d'aultre si regarde.
Pour mieulx valoir dois espargnier forment:
A la fois vient maladie ou tourment;
A ton délit ne te fault pas planté
Mais moult convient à recouvrer santé.
Par tout toy-seul ne blasme nullement
De pluseurs gens le commun jugement,
Que contre toy ne se meuvent en ire
Ceulx qui orront que leurs dis veulx desdire.
Une chose moult vault et valut,
C'est que cures prennez de ton salut:
Se de douleur sens ton cuer entamer
Tu ne dois pas pour ce le temps blasmer.
Se tu songes n'y metz mie ta cure:
Ne te fie jà en chose obscure,
Car le désir de la pensée humaine
Prins en veillant, le songe le ramaine.

Homs qui vouldra congnoistre ce dictié
Que j'ay mis en escript par grande amitié,
Ces commandemens il pourtera notables,
Lesquelx pour vivre sont assés agréables.
Moult de prouffit te pourras raporter
Se tu retiens ce que veulx ennoster:
Se en as despit ne blasme l'escrivain,
Mais toy-mesmes, qui as le cuer si vain.
Aprens tousjours les bons enseignemans
Et les retiens, car je le te commans;
Car la vie menée sens doctrine

Semble à la mort que on point et ymagine.
Pour vivre à droit ne croy les mesdisans
Ne les mauvais : leurs dis sont trop musans.
Il n'affiert pas à parler par oultraige
A ung chascun selon nostre arbitraige.
S'on te produit en court pour tesmoignier,
A dire faulx dois-tu moult ressongnier;
De ton amis dois céler le diffâme
Tant que tu puis, en toy gardant de blasme.
Remembre-toy d'eschever les paroles
Flateresses qui sont plaisans et moles,
Car en parlant est simplesse fraudeuse,
Et le flatteur a langue véuimeuse.
Soyes espart à eschever paresse
Et oyseuse qui le couraige blesse;
Car quant couraige languit dedens et dehors,
La paresse dégaste tout le corps.
Entremetz-toy de jouer et d'esbatre
Aucune fois pour tes cures abatre,
Pour ce que puisses mieulx porter en couraige
De tes besoignes la labeur et l'ouvraige.
Ne blasme point ne les fais ne les dis
Des autres gens : garde point n'en mesdis,
Car donner leur pourroies exemplaire
Semblablement de blasmer ton afaire.
Note en ton cuer et metz dedens tes tables
Qu'aventures ne sont pas bien estables.
Garde en tes fais qu'en la fin à venir
On ne te puisse pour ung chétif tenir.
Et s'en ta fin, quant viendras en viellesse,
Tu habundes d'avoir et de richesse,
N'espargne pas le tien avarement;
A tes amis donne largement.
Se ton servant ung bon conseil te donne
Croire le dois. Ne desprise personne
Puis qu'il aura parole véritable
Ou que son sens te sera prouffitable.
Et s'il advient qu'en sens et en avoir
Tu n'ayes pas ce que souloyes avoir,
Soyes contens de ce que le temps livre :
S'il te souffist ainsy pourras bien vivre.
N'espouse pas femme pour son douhaire :
Se elle est bonne sa bonté te doit plaire;

Mais se tu vois que tu face moleste
Lays-la aler, c'est perilleuse beste.
Par exemple de pluiseurs peuz aprendre
Les fais de ceulx que dois laissier ou prendre.
Fuy mal: fais bien; sachies que autre vie
Par exemple nous enseigne et maistrie.
N'essayes pas plus que tu ne puez faire,
Car trop tempter te seroit au contraire.
Folz est homme qui dessoubz son fais ploye,
Et son labeur convient laissier en voye.
Se chose vois qui ne soit faicte à droit
Ne t'en tais pas; aucun dire vouldroit,
Qu'en toy taisant tu vouldroies ensuir
Les malfaicteurs; et tu les dois fuyr.
Soubz loy inique dois aler à refuge
Pour requérir l'aide d'aucun bon juge;
Les loys vuillent ainsi estre menées
Selon raison et par droit démémées.
Se à bon droit il te convient souffrir,
Paciemment dois ton cuer offrir
A pourter fort ce dont tu es coulpable,
Et toy jugiet quant ton fait est dampnable.
Je te commande à lire moult de choses
Et repéter lex textes et les gloses:
Les pouètes rapourtent en mémoire
Pluiseurs choses qui ne sont à croire.
Atrempe-toy quant tu seras à table:
Ne parle trop ne de vray ne de fable
Puisque courtois tu veulx estre nommez,
Ou pour jengleur tu seroie renommez.
Se ta femme ploure, murmure ou grouce
Ne la crain pas: s'en plourant se couronce,
Considère de femme la nature,
Car en plourant tout son aguet procure.
Tes garnisons dois faire de saison
Et tes choses despendre par raison
Sens abuser; ceulx sont folz qui se hastent:
Deffault en ont après quant ils les gastent.
Remembrez-toy des motz que tu escoutes:
Je t'ay jà dit que la mort point ne doubtes.
Se riens ne vault, touteffois je t'afferme
Que tous les maulx met à fin et à terme.
Souffre à la fois la langue de ta femme

Quant son conseil si est bon et sens blasme :
C'est trop malheur d'estre homs de tel afaire
Que riens ne veult souffrir ne soy povoir taire.
  Je te commande à amer père et mère.
A nul des deux ne dis parole amère :
Vers ta mère ne dois-tu pas groucier
Se tu ne veulx ton père couroucier.

  Se tu aime de mener séhure vie
Et toy garder de péchié et d'envie,
Bonnes meurs dois suir et pourchasser
Et les vices hors de ton cuer chasser.
  Mes commandemens souvent repéteras,
Car en lisant cy dedens trouveras
Moult de choses qui sont à eschever ;
Or entends dont ces motz sens estriver.
  Grandes richesses desprisse en ton couraige ;
C'est trop grant malheur d'en avoir à outraige :
Celles nuysent quoy que les gens en dient ;
Quant aux avers, plus en ont plus mendient.
  Jamais nul jour tant que le temps te dure
Ne te fauldront les drois de nature
Se la chose dont dois estre contens
Tu prens en gré sens noise ne contemps.
  Se tu es folz et que mal te gouvernes
Et suies bourdeaulx, jeux de déez et tavernes,
Si te meschiet ne dis pas comme beucle
Que fortune, qui bien voit, soit aveugle.
  Je veulx moult bien que t'aymes le denier
Et uses à droit des biens de ton grenier ;
Heiz la forme dont le denier exploite,
Car noulz sains homs avoir ne la convoite.
  Se tu es riches tu dois ton corps curer
Et de tenir nectement procurer :
Le riche homme, quant il devient malade,
A des deniers, mais il est fam et fade.
  Quant tu seuffre que ton maistre te bate,
Pour aprendre, de verges ou de late,
Se ton père vers toy se met en ire,
Mieulx dois souffrir ses motz et son empire.
  Fais les choses qui te sont prouffitables,
Et eschève les choses dommaigeables ;
Car la labeur est grief et en balance

Quant du loyer n'est certaine espérance.
Quant veulx donner pour riens ne t'en fains mie:
Donne ton don à cellui qui te prie;
C'est grant prouffit de donner pour aotraire
Les cuers de ceulx qui sont de bon afaire.
Et se tu sens chouse suspectionneuse,
Discuter dois que ne soit ennuyeuse;
Car la chose que parfoies l'on despire
Nuit bien souvent, et la besoingne empire.
Se tu mès es du péchié de luxure,
Dont le délit est dammaigeable usure,
Ne donne pas à ta gule viande
Pour ton ventre servir qui le demande.
Se par raison tu doubtes toutes bestes,
Que ne te facent injures ou molestes,
Je te commande que tu craigne plus homme:
Plus creulx est que beste que l'on nomme.
Et se tu es fors et puissant de corps
Avise-toy de ce soyes racors,
Qu'estre puissez virtueux; car vertus
Vault mieulx que force: si pourras provertus.
De tes amis tu dois aide requerre,
Se mestier est, pour besoing ou pour guerre;
Car nul ne puet si bon mire trouver
Que bon ami quant il est esprouvez.
Se péchiés as ne soyes pas sy niche
Que tu faces de bestes sacrifice:
C'est grant fouleur d'espérer que une beste
Donnoit salut quant on l'occist pour feste.
Et se tu veulx trouver aucun amy
Ou compaignon loyal, entenps à my:
Tu ne dois pas demander la fortune
Du preudomme, mais sa vie commune.
De tes richesses dois saigement user,
Et d'estre avers dois le nom reffuser:
Que te vauldroit, se tu estoiz riche
Et en ton cuer pouvre, avers et chiche?
Se tu veulx bien garder ta renommée
Honnestement, sans estre diffamée,
Je te conseille de tenir telle voye
En ton vivant qu'à la fin aye joye.
Se tu n'es folx, ne desprise viellesse,
Car le vielz homs tant a en soy noblesse,

Qu'il a sens de viellesse et d'enfance :
Et est méhuz qui lui donne actrempance.
Aprens tousjours : il avient que pécune
Soudainement se gaste par fortune ;
Ta science et ton aert te demeure
Pour ta vie, ne te fault à nul heure.
Taire te dois quant chascun parlera,
Et la parole des gens t'enseignera
A congnoistre leurs meurs et leurs couraige :
Leurs volentez seras par leurs langaige.
Se tu es clerc bien saichant réthorique,
Estudier convient en la pratique :
Avec engin convient-il avoir cure,
Mais long usaige te rend la main séhure.
Ne doubte point ne soir ne matinée
Fortune, mort, ne sort ne destinée ;
De ce monde ne craint l'adversité
Qui scet desprisier la prospérité.
Suy les saiges et aprens leur doctrine :
A non saichant monstre ta discipline ;
Bonne chose est de proingnier science,
Car le bon fruit vient de bonne semence.
Ne boy pas trop que tu ne soyes yvre :
Par sobreté pourras sainement vivre.
Qui trop entent aux délis, quoy qu'on dic,
C'est la cause de toute maladie.
Et se tu veulx louer publicquemenl
Ou diffamer aucun legièrement,
Avise-toy (1) qu'après ton tesmoignaige
Tu n'ayes blasme de ton légier langaige.
Ne fais chose qui soit à paix contraire:
De ryoter se doit chascun retraire ;
Et s'il avient qu'avercité te tiengne
Espérer dois que mieulx te viengne.
Ne cesse point d'aprendre la science :
Par grant cure s'acroit la sapience.
Diligence convient à homme saige :
Prudence vient, mais c'est par long usaige.
Loue petit : grant loux si est tout vent ;
Car de cellui qui tu loue souvent
Ung jour vendra qu'il te fera savoir

(1) MS. ainsy toy.

Quel est l'amy que dois avoir.
Ne tiens à honte ne à vilonnie
Se on t'enseigne ce que tu ne scez mie;
C'est grant honneur de savoir et d'aprendre,
Et ceulx sont folz qui ne voellent entendre.
Luxure et vin esmeuvent la tençon:
A leurs déliots affiert moult grant rençon.
Prens ton plaisir en tous choses vives
Tant comme tu puis; mais la tançon eschives.
Quant hommes voyz de couraiges pesans,
Eschève-les, s'ilz sont nuez et taisans;
En rivière plaisant qui est quoye et herbeuse
Est souvent l'onde parfonde et perilleuse.
Se de tes biens te desplait la fortune
Considère la faulte une et une,
Pour quoy tu es et par quelle ochoison
Pire d'autruy, qui des biens a foison.
Temptez sans plus ce que tu poras faire,
Et se tu sens ta nef à vent contraire,
Plus séhur yras par lez aulz sens voilles
Que tendre en hault tes cordes ne tes toilles.
N'estrive pas à tort contre preudomme:
De ton meffait emporteras la somme;
Dieux est juste et pugnist justement
Les outraiges qu'on fait iniquement.
Pour les richesses, s'on les te toult ou emble,
Ne ploure pas: c'est fouleur, ce me semble,
De mener dueil, sy ne loux que tu pleure;
Mais fais joye de ce qu'ainsy demeure.
D'une chose est et moult griefve en courraige,
Que de perdre le sien en son dommaige:
Aucune chose fault paciemment pourter
De son amy, sans soy desconforter.
Ne promes jà que vives longuement,
Car il n'est pas à ton ordonnement:
Pour tous les lieux où tu vas ens et hors
La mort te suyt et l'ombre de son corps.
Apaise Dieu par encens odourez:
Laisse les veaux croistre pour labourer;
Ne croy que soit jà bonne oppinion
D'apaisier Dieu pour faire occision.
Se blessiéz es par fortune muable
Laissies courre sa roue variable:

Donne-lui lieu, contre ne puis plaidier;
Tel anuyt qu'en cour pourra ardier.
Quant tu pesches toy-mesme te chastie.
De tes playes la douleur en nectoye:
Se cure en prens par herbe ou par racine
L'une douleur de l'autre est médecine.
Je te conseille que tu ne courres seure
A ton amy pour sa longue demeure;
Il a mué ses meurs par actrempance:
Remembrer dois la première aliance.
Soyes gracieux en servant sans fierté:
Par ce seras tenus en grant chierté.
Garde que tu n'ayes le nom de vice
Qu'on appelle de perdre son office.
Se suspeccion as sur toy, je te prye
Que ne soyes chétif toute ta vie,
Car aux paoureux est la vie dampnable
Et aux suspectz est la mort convenable.
Quant tu auras aucun serf achatés
Pour toy servir, lyés et endebtez,
Se tes serfs ou varletz les nommez,
Remembre-toy au moins que ilz sont hommes.
Quant ton prouffit vois en quelque manière
Tu dois prendre l'aventure première,
Que la chose ne te face amuser
Que par avant souloyes reffuser.
Se les mauvais meurent soudainement
Joye n'en dois avoir aucunement,
Car les heureux dont la vie est sans blasme
Trespassent bien: les fais ensuyvent l'ame.
Comme tu ayes ta femme espousée
Loyal du corps, dont il est renommée,
Pour ce ton ami ne dois-tu eschever
Ne pour paroles avec ly estriver.

Juxta illud:

Quant des autres femmes parler orras.
De la tienne rapaisier te pourras.
Se par estudes a cogneuz maintes choses
Tousjours dois lire les textes et les gloses,
Qu'en aprenant dois-tu ton temps user:
De riens savoir dois le nom refuser.

Vel sic:

Se valoir veulx il te convient savoir:

Fais par ton sens que tu ayes avoir;
Car qui en a en loux et honneur monte,
Et qui n'a riens on ne tient de lui compte.
Juxta illud :
Se tout le sens de ce monde savoyes;
Au temps présent, et point d'argent n'avoyes,
Et feussez saigez autant comme saint Pol,
Se tu n'as riens on te tiendra pour fol.
Cathon finist, qui fut saiges et preux :
Ces nobles vers acomplist deux et deux;
Mais moy *Fevre*, qui ne scay le fer batre,
En cest dictié ay fait de deux quatre.

EXPLICIT.

